

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi

DEN OMEDVETNA TEXTEN

**En psykoanalytisk studie över affektens och överföringens betydelse vid
läsning och tolkning av skönlitteratur**

Petter Jonsson

Handledare: Per Johnsson

Examinator: Sven Ingmar Andersson

Jonsson, P. (2005). Den omedvetna texten - En psykoanalytisk studie över affektens och överföringens betydelse vid läsning och tolkning av skönlitteratur.
Psykologexamensuppsats. Lunds Universitet: Institutionen för Psykologi.

Abstract

The aim of this study is to explore the fundamentals of all psychoanalytic interpretative models, and especially the psychoanalytic literary criticism. Drawing from different fields as affect theory, neuropsychology and Lacan's structural psychoanalysis, strong evidence is found that language in itself contains and transmits affects. The empiric study indicates that different readers of a text, regardless of their interpretation of the text, show similar changes in mood as a function of the text. This seems to be possible as an effect of the separation of the sign between the signifier and the signification. And this supports that the signifier has some kind of direct access to the affects. This is due to the fact that the signifier belongs to the imaginary protolinguistic level while the signification belongs to the symbolic and linguistic level of a higher order. The right hemisphere of the brain processes the rhetorical or holistic aspects of language while the left processes in an analytical manner. This indicates that all serious psychoanalytical literature criticism pivots in an understanding of the nature of the transference, since it is in the transference that the signifier and the signification converge.

Don Quijote slåss mot luft
Framåt genom eld och is
Mot ett allt för sunt förnuft
Verkar även dåren vis
Släng ditt alfabet och kom!
Följ mig till den andra sidan om
Detta bokstavsdis
Innan solen går i kväll
Och vi svävar ut på älvors vis
(Ola Magnell)

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	2
TEORI.....	5
Psykoanalys och litteratur	5
<i>Erövrande psykoanalytisk litteraturkritik</i>	7
<i>Klassisk freudiansk litteraturkritik</i>	8
<i>Jagpsykologin</i>	9
<i>Objektrelationsteorin</i>	10
<i>Receptionspsykologisk teori</i>	14
<i>Den strukturella psykoanalysen, tillbaka till de explorativa rötterna</i>	16
<i>Jacques Lacan</i>	17
<i>Lacaniansk litteraturkritik</i>	23
<i>Julia Kristeva</i>	24
<i>Shoshana Felman</i>	27
Överföring	28
<i>Det gängse överföringsbegreppet</i>	29
<i>Freuds överföringsbegrepp</i>	31
Motöverföring	34
<i>Freuds motöverföringsbegrepp</i>	34
Lacans överföringsbegrepp	35
Affektteori	39
Överföring, affekter och tolkning	44
SYFTE.....	47
METOD.....	48
Den ursprungliga studien	48
<i>Pilotstudien</i>	49
Den reviderade studien	50
<i>Testförfarandet</i>	50
RESULTAT.....	51
Redovisning av resultatet	52
Sammanställning av resultaten	59
DISKUSSION.....	61
REFERENSER.....	67
Bilaga A.....	70
Bilaga B.....	72

Den omedvetna texten

- En psykoanalytisk studie över affektens och överföringens betydelse vid läsning och tolkning av skönlitteratur.

Inom traditionell psykoanalytisk litteraturkritik har framförallt författarens motiv och karaktärernas psyke studerats. Men i och med att affektteorin får en allt starkare ställning inom psykologin så öppnar sig även nya områden för tillämpning av psykoanalytisk teori på litteraturen. En sak som många psykoanalytiska studier har gemensamt är att de använt sig av världslitteraturen som en slags verktygslåda, där man både kunnat generera nya hypoteser samt testat nya och gamla hypoteser. Freud, som oräkneliga gånger exemplifierade med hjälp av litteraturen, är förstas den namnkunnigaste. Men här finns också andra som till exempel Heinz Kohut och C. G. Jung. Det finns dock, vilket kommer att belysas nedan, vissa faror med att använda sig av psykoanalytiska teorier vid studiet av litteratur. Att använda sig av litterära texter vid studiet av affekter tycks dock inte inbegripa några faror. I denna uppsats är ett av syftena att undersöka huruvida affektsmitta kan ske genom läsningen av en litterär text. Här kommer överföringens betydelse i den språkliga kommunikationen särskilt undersökas. Överföringens betydelse har poängterats av många psykoanalytiker, både de som ägnar sig åt ren terapi och de som ägnar sig åt litteraturkritik, men det saknas en tillfredsställande metodologisk förklaring till hur överföringen faktiskt går till. Detta kommer att studeras närmare genom att dra nytta av forskning från neuropsykologi och affektteori. Fokus kommer att ligga på överföringens rent språkliga karaktär. Det teoretiska ramverk som kommer att tjäna som grund är den franska psykoanalytikern Jacques Lacans strukturella psykoanalys. Lacan menar att det omedvetna är strukturerat som ett språk och att det därför är just språket som är nyckeln till det omedvetna.

The psychoanalytic experience has rediscovered in man the imperative of the word as the law that has formed him in its image. It manipulates the poetic function of language to give his desire its symbolic mediation. May that experience enable you to understand at least that it is in the gift of speech that all the reality of its effects resides: for it is by way of this gift that all reality has come to man and it is by his continued act that he maintains it. (Jacques Lacan, 1966/2002, s. 116)

Denna uppsats är en explorativ studie över språkets koppling till affekterna. Denna koppling möjliggörs genom överföringen, eftersom överföringen sker just där språket, det som här kommer att kallas för det symboliska, möter det förspråkliga, det som kommer att kallas det imaginära. Detta är skälet till att överföringens betydelse måste vara navet i en psykoanalytisk

litteraturkritik. Överföringen kan alltså inte användas som ett begrepp som tas till då teorin inte räcker till, då något som gränsar till det utsägbara ska förklaras. Tvärtom är det i överföringsbegreppet som all psykoanalytisk teori måste ha sin utgångspunkt.

Psykoanalysen är en metod som fungerar, en metod som genom åren har kommit att få många olika teoretiska ramverk. Problemet när en metod fungerar är att det då egentligen inte behövs någon teori. Detta innebär å andra sidan att det kan uppstå flera teorier samtidigt. Teorier som sedan lever sida vid sida. Men för att komma vidare med en metod och för att kunna utveckla den, så kan det ibland vara nödvändigt med en koherent och fungerande teori. Psykoanalysen fungerar i terapisituationen, men den har visat sig fungera sämre som litteraturkritisk modell. Vad detta kan tänkas bero på kommer att undersökas närmare. Förhoppningsvis kommer det även att framgå hur studiet av litteratur kan tjäna som den språngbräda psykoanalysen behöver för att utveckla en koherent teori. Tanken är att psykoanalysen, genom en vetenskaplig förklaring av överföringen, kan få den vetenskapliga koherens som den i viss utsträckning saknar. Detta får implikationer för all psykoanalytisk litteraturkritik. Det vetenskapliga ramverket kan nu tjäna som utgångspunkt för att påvisa hur det är möjligt att hitta analytiska teman i en text. Den psykoanalytiska litteraturkritiken tar genom detta ett språng, från en förklarande och erövrande teknik, till en utforskande och explorativ teknik.

Det som här ska undersökas är sålunda huruvida språket som sådant är affektbärande. Detta kommer att göras genom en jämförelse av hur en skriven text påverkar våra affekter med hur den påverkar vår mentala medvetenhet. Tolkningen av texten kommer att jämföras med effekten texten har på vårt känsloliv. Om läsningen av en text ger upphov till liknande känslouttryck i olika personer, trots att de tolkat texten på olika sätt, så kan detta ses som en indikation på att språket i sig är affektbärande, och att språket påverkar oss via två olika kanaler eller nivåer. Detta kommer att diskuteras mer i detalj nedan. För tillfället är motivet endast att föregripa uppsatsens syfte och mål, för att på så vis ge läsaren en bättre förförståelse och en mental förberedelse på det som komma skall. Anledningen till detta är endast att underlätta läsningen av uppsatsen.

Först kommer relationen mellan psykoanalys och litteratur belysas. Därefter kommer användningen av psykoanalytisk teori i litteraturkritiken studeras. Sedan följer en genomgång av den strukturella psykoanalysen, utifrån vilken överföringsbegreppet och motöverföringsbegreppet undersöks. I nästa steg diskuteras affektteorin och hur denna via

neuropsykologin kan komplettera den strukturella psykoanalysen. I teoridelen slutligen kopplas affekterna och överföringen till tolkningen. Efter detta följer en genomgång av syftet och själva metoden. Det sista steget blir att titta närmare på resultaten för att avslutningsvis diskutera vad dessa resultat innebär, vilka eventuella svagheter som finns i studien och vilka implikationer resultatet får i ljuset av teorin. Tyngdpunkten i denna uppsats ligger på den teoretiska delen, det är en konsekvens av ämnets karaktär, eftersom ansatsen är explorativ och tvärvetenskaplig.

TEORI

Kopplingen mellan psykoanalys och litteratur samt användningen av psykoanalytiska modeller i studiet av litteratur skall här undersökas. Olika former av psykoanalytisk litteraturkritik kommer först att beskrivas och diskuteras. Sedan kommer centrala begrepp som överföring och motöverföring undersökas mer i detalj. Slutligen, efter en kort genomgång av affektteorin, knyts denna samman med den strukturella psykoanalysen, via språkets betydelse i överföringen.

Psykoanalys och litteratur

Redan från början var kopplingen stark mellan psykoanalys och litteratur. Freud använde sig av litteratur för att exemplifiera sina teorier och som en objektiv referens i sin självanalys. För Freud var litteraturen ett komplement till psykoanalysen, här är det viktigt att komma ihåg att Freud utvecklade sin psykoanalytiska teori från praktiken och inte vice versa. Freud bedrev alltså en praxis som han märkte fungerade och började sedan försöka förklara varför psykoanalysen fungerade (Freud, 1900/1996). Detta innebär att psykoanalysen har två sidor. Förenklat skulle man kunna säga en metodologisk och en teoretisk. Där metoden är hantverket, det vill säga verktygen som används i psykoanalysen och den teoretiska aspekten är det system av topologiska-, ekonomiska- samt driftsmodeller som förklarar det mänskliga psyket. Lars Nylander kallar dessa båda sidor för psykoanalysens hermeneutik respektive dess förklarande (Nylander, 1986). Detta är givetvis en grov förenkling eftersom de båda sidorna ingalunda är självständiga system utan i själva verket är interrelaterade och korsbefruktar varandra. Men det finns en viktig pedagogisk, eller kanske bättre heuristisk, poäng med att skilja på de båda systemen. Den praktiska aspekten av psykoanalysen är dess tolkande verksamhet, den som så att säga går från botten till toppen, från råmaterialet till teorin. Detta betyder inte att Freud inte teoretiserar tolkningsarbetet. Termer som förtätning, förskjutning, latent och manifest dröminnehåll är bara några exempel på de teoretiska termer Freud använder sig av för att förklara tolkningsarbetet. Men det betyder att Freud i denna rörelse rör sig nerifrån och upp. Detta är vad Freud alltid gör. Och den teoretiska sidan av psykoanalysen, där man rör sig uppifrån och ner och alltså utgår från en färdig modell som man sedan "hittar" i analysanden eller i detta fall litteraturen, är främmande för Freuds tillvägagångssätt. För Freud är den psykoanalytiska teorin med de topologiska och ekonomiska modellerna endast ett komplement till praktiken. Detta tydliggörs av det faktum att Freud aldrig någonsin blir klar med sin teoretiska konstruktion och att han i ett av sina senare verk *Bortom lustprincipen* (1920/2003) inför nya teoretiska antaganden som hotar att kullkasta tidigare antaganden. Med

den heuristiska principen i åtanke, vilken Freud själv betonar, är detta ingalunda en inkonsekvens i Freuds teori (Freud, 1917/1996). Tvärtom, Freuds projekt måste ses som en tolkande och kunskapsgenererande modell. Det blir tillfälle att komma tillbaka till Freud senare i diskussionen om överföringen och motöverföringen, men nu först en närmare titt på hur litteraturkritiken använder sig av psykoanalysen. Vid en närmare studie av de olika psykoanalytiska litteraturkritiska modellerna framgår det tydligt hur utgångspunkten antingen är den teoretiska eller den metodologiska sidan av det psykoanalytiska projektet. Freud använder sig av litteraturen för att exemplifiera sin teori, inte för att bekräfta den. Ett exempel på detta är *Jensens Gradiva* (Freud, 1907/1985). Här använder sig Freud av ett exempel från litteraturen för att visa på hur drömmarna och det omedvetna fungerar. Freud insisterar på att författaren har en känsla för detta. Ett annat exempel är Freuds användning av Sofokles *Kung Oidipus*. Genom denna tragedi visar Freud på hur det omedvetnas tvingande makt fungerar. Freud menar att vi hänförs av Sofokles drama, just därför att Oidipus öde kan bli vårt (Freud, 1900/1996). I analysen av *Hamlet* visar Freud hur diktarens själsliv troligtvis avspeglas i verkets struktur. Freud använder sig av biografisk information då han tolkar texten men han gör ingalunda någon kategorisk tolkning (Freud, 1900/1996). Viktigt att påpeka är att Freud använder sig av litteraturen i ett explorativt syfte, ingalunda i ett erövrande syfte, denna distinktion är viktig och återkommer nedan i uppsatsen.

Det finns olika sätt att dela in eller klassificera den psykoanalytiska litteraturkritiken. I *En introduktion till den moderna litteraturteorin* delar Atle Kittang (1997) in den psykoanalytiska litteraturteorin i tre huvudgrupper. Den första gruppen kallar Kittang för psykobiografi. Detta innebär att man ser litteraturen som ett uttryck för författarens omedvetna önskningar. Denna modell är enligt Kittang den mest problematiska metodologiskt sett. Dessa kritiker utgår från Freuds modell för drömanalys och använder sig förutom av texten också av biografiskt material. Det typiska exemplet på denna inriktning ser Kittang i Marie Bonapartes studie av Edgar Allan Poe (Bonaparte, 1949) och även i Freuds egen studie av Leonardo da Vinci (Freud, 1910/1985). Freuds analys av da Vinci kan dock inte räknas som en litterär studie eftersom Freud använder sig av da Vincis anteckningar, hans konstverk och biografier, men inte av något skönlitterärt material. Dessutom så ska Freuds analys av da Vinci snarast ses som en kritik av glorifierande och idealiserande biografier som tappat den verkliga människan. Vilket i sin tur hindrar dem från att kunna tränga in i människan fascinerande hemligheter. Detta påpekar Freud, han säger också uttryckligen att han inte gör en psykologisk kategorisering av da Vinci (Freud, 1910/1985). Den andra gruppen av psyko-

analytiska litteraturkritiker nöjer sig däremot med själva texterna. De ägnar sig åt personkonstellationerna som uppträder i texten, alltså en psykoanalys av fiktiva personer. Även här exemplifierar Kittang med en analys av Freud, denna gång hans analys av *Hamlet* (Freud, 1900/1996). Den objektrelationsteoretiska skolan ger rikligt med exempel på denna tradition (Kittang, 1997). Den tredje typen av psykoanalytisk litteraturteori, enligt Kittangs klassificering, är den receptionspsykologiska teorin, där läsaren sätts i fokus. Enda exemplet på denna tradition som Kittang ger är Norman N Holland (Kittang, 1997) som ska diskuteras nedan.

Kittangs klassificering i tre huvudkategorier räcker inte, eftersom han snart sagt får problem då hans ska placera in vissa teoretiker som till exempel Charles Mauron (Kittang, 1997). Här föreslås därför en alternativ uppdelning. Denna uppdelning görs istället utifrån de olika psykoanalytiska skolorna. Dock kommer Kittangs indelning av de olika fokus man väljer att studera också att användas, det vill säga: författaren, karaktärerna, och läsaren. Ett tillägg till denna lista är texten. Nu till de olika skolorna och deras förhållande till litteraturen.

Erövrande psykoanalytisk litteraturkritik

När man skisserar upp modeller för att förtydliga och förklara tvingas man alltid förenkla, men förhoppningen är att syftet med denna förenkling gör den legitim. Det går att indela de olika psykoanalytiska litteraturteorierna i minst tre dimensioner. Den första indelningen, som Kittangs modell är ett exempel på, sker efter det analytiska fokus man väljer (författaren, karaktären, läsaren eller texten). Den andra indelningen sker som vi redan nämnt efter de olika psykoanalytiska skolbildningarna. I princip följs dessa båda dimensioner åt, och teoretiker från en skola delar ofta samma analytiska fokus, detta behöver dock inte vara fallet. Den tredje dimensionen är den aspekt av psykoanalysen som man utgår från, antingen den explorativa aspekten som utgår från psykoanalysens utforskande, tolkande och metodologiska grund, eller den erövrande sidan av psykoanalysen som utgår från teorin och sedan läser in teorin i de litterära verken (Berman, 2003). I genomgången av den psykoanalytiska litteraturteorin kommer endast ett fåtal exempel på varje inriktning presenteras. Dessa exempel kan dock sägas vara de viktigaste och de mest representativa, trots att en total konsensus givetvis aldrig kan nås. För att skapa en förståelse för olikheter och likheter inom och emellan de olika inriktningarna tycks dock en grundlig genomgång av ett fåtal exempel vara att föredra framför ett upprädnande av namn.

Klassisk freudiansk litteraturkritik

Freuds relation till litteraturen, som har diskuterats ovan, är komplex. Detta belyser Kittang genom att använda Freud som exempel för två olika inriktningar. Att Kittang använder Freud som exempel för två riktningar beror främst på att Kittang inte skiljer mellan explorativ och erövrande psykoanalys. Det som görs inom klassisk psykoanalytisk litteraturkritik, kanske den allra vanligaste formen av psykoanalytisk litteraturkritik, är helt enkelt att texten används som terapeutiskt material. Texten ersätter analysanden i terapirummet. Författaren, berättaren eller någon av karaktärerna ses som en oberoende personlighet istället för som en funktion av texten. Texter analyseras som förklädda uttryck för omedvetna begär och konflikter hos författaren. Fokus läggs här framförallt på drifterna, texten anses vara skapad utifrån författarens drifter. Dessa psykoanalyser av författaren genom verket tar hjälp av extratextuellt material, biografiskt, andra verk etcetera, och liknar diagnoser av författaren. Det upprepade användandet av symboler i en text eller i ett författarskap studeras också. Dessa upprepningar och symboler härleds sedan till författarens biografi. Symbolerna antas ha en strukturskapande funktion och de upprättar även en kommunikation med läsarens omedvetna och förmedvetna skikt (Nylander, 1986). Marie Bonapartes extensiva studie *The Life and Works of Edgar Allan Poe* (1949) som redan tidigare nämnts, är det klassiska exemplet på denna inriktning. Bonaparte börjar med att göra en rigorös genomgång av biografisk information om författarens liv, där hon börjar med mor- och farföräldrar. Hon konstruerar sålunda en biografi av Poe, som hon redan innan hon ger sig i kast med hans litterära verk ställer en diagnos utifrån. Sedan läser Bonaparte in den diagnos som hon ställt i Poes verk, det innebär att hon letar efter den och hittar den varhelst hon söker (Bonaparte, 1949). Felman (1987) menar att Bonapartes analys är ett uttryck för kompetensens naivitet, Bonaparte gör Poe till en karikatyr tack vare att hon inte ser skillnaden mellan litteratur och psykoanalys. Till detta hör att Poes litterära verk skapat stora schismer inom litterära kretsar, där vissa menar att han är ett geni och andra att han är en dåre. Marie Bonaparte var lärjunge till Freud som har skrivit förordet till Bonapartes studie. I förordet uttrycker Freud en försiktig skepsis vad det gäller försök att förklara ett litterärt verk utifrån författarens personlighet (Bonaparte, 1949). Freud bör alltså inte ses som ett exempel från denna inriktning. Trots att företrädarna för denna tradition använder sig av den metod som Freud utvecklade i *Drömtydning* (1900/1996), lägger de fokus på psykoanalysens erövrande aspekt. Tolkningen blir bara till ett medel för att återupptäcka förklaringen.

Hanns Sachs och Otto Rank var de första som ägande sig åt mera systematiska estetiska analyser i verk som *Art and Artist* (Rank, 1932) respektive *The Creative Unconscious* (Sachs, 1951). För Sachs har litteraturen tre aspekter: den är en förklädd önskeuppfyllelse, estetisk njutning och mimesis¹. Önskeuppfyllelsen är verkets innehåll och de andra två aspekterna dess form. Sachs tittar på samspelet mellan dessa aspekter. Han ser textens organiska struktur som författarens alter ego, vilket begränsar alltför mekaniska kopplingar mellan författarens psyke och verkets tematiska innehåll. Litteraturen har enligt Sachs en jagstärkande funktion och är terapeutisk såväl för läsaren som för författaren (Nylander, 1986).

Jagpsykologin

Den jagpsykologiska traditionen har varit lika framgångsrik som kritiserad. De viktigaste företrädarna för denna skolbildning är Anna Freud, Erik H. Erikson och Heinz Kohut. Anna Freuds (1936) utveckling av försvarsmekanismerna, Eriksons (1969) stadieteori och Kohuts (1977) självpsykologi har haft stort inflytande inom psykologin, framförallt i USA. Även om de skiljer sig mycket åt vad det gäller fokus och teorier så sätter de alla Jaget i centrum. I centrum för jagpsykologin är jagets kontrollerande lek med fantasier och primärprocesser som antas ha sublimerats till estetisk mångtydighet, det omedvetna får dock litet utrymme. Inom det litteraturteoretiska området utmärker sig framförallt Kohut. Han anser att de stora konstnärerna och författarna ger uttryck för de viktigaste psykologiska problemen i sin tid, oberoende av deras individuella motivation. Kohut använder Kafka och Pound som exempel på författare som skriver om desintegrationen av jaget och sökandet efter mening. Till skillnad från de stora författarna från den senare hälften av 1800-talet som skrev om den oedipala problematiken (Kohut, 1977). Kohut verkar inte se att K i *Slottet* (Kafka, 1926/2001) och Josef K i *Processen* (Kafka, 1925/2001) som för Kohut är en och samma karaktär, båda lever i en värld där det saknas mening, ja att Gregor Samsa de facto har förvandlats till en skalbagge i *Förvandlingen* (Kafka, 1915/1996), det är inte bara Samsas upplevelse av sig själv. Vad Kohut inte tycks lägga märke till är att dessa tre verk är skrivna i tredje person, det är alltså inte bara vad personerna upplever som läsaren får sig till låns via en karaktärs medvetande utan vad som faktiskt händer i fiktionen. Även om hela innehållet i dessa verk givetvis kan tolkas som allegorier så innebär det dock inte att textens inneboende mekanismer kan ignoreras då den tolkas. I artikeln *Death in Venice by Thomas Mann: A Story About the Disintegration of Artistic Sublimation* visar Kohut (1957/1978) hur Thomas Mann använder

---

¹ Mimesis betyder framställning eller efterbildning, detta är konstens princip. Mimesis är alltså gestaltning av verkligheten i litteratur och konst (Lübcke, 1997).

sig av material från sitt liv i sin fiktion. Detta tycks Kohut se som ett uttryck för en omedveten process. Att en författare använder sig av material från sitt liv i fiktionen torde snarast vara en nödvändighet, hur författaren sedan sätter ihop detta material kan däremot ge en inblick i hans omedvetna. Kohut (1957/1978) påpekar att döden kommer tillbaka som ett tema i det mesta som Mann har skrivit och han ser Mann som en kompulsiv person, detta ser Kohut dock inte i litteraturen utan i biografien. Kohuts analys ger känslan av att det inte finns något omedvetet, att gondolfärden i *Döden i Venedig* symboliserar färden över Styx etcetera (Kohut, 1957/1978) kan närmast ses som trivialiteter och som något som Mann måste ha varit högst medveten om.

Även Ernst Kris (1952) använder sig av jagpsykologiska teorier i studiet av litterära texter och han menar att texten precis som psyket utgör en organiskt sammanhängande helhet. Här blir influenserna från nykritiken² tydliga.

Objektrelationsteorin

Inom den objektrelationsteoretiska skolan är de viktigaste namnen Melanie Klein, D. W. Winnicott och Fairbairn. Inom denna skola har man ett stort intresse för kreativitetens psykologi, detta kommer till uttryck bland annat i *Den skapande impulsen* (Winnicott 1993). Men även andra författare som Hanna Segal, Adrian Stroke och Anton Ehrenzweig skriver om det estetiska området (Nylander, 1986). Gemensamt för de flesta teoretiker är att de utgår från att skapandet sker i den depressiva positionen och att skapandet har sin rot i bilden av modern. Behovet att reparera bilden av modern är sålunda grunden för all kreativitet. En kritiker som är svårplacerad, vilket redan nämnts, men som av olika anledningar måste inplaceras under denna tradition är den franska litteraturkritikern Charles Mauron.

Mauron skiljer sig från de övriga företrädarna för den objektrelationsteoretiska skolan främst genom att han istället för att fokusera på fiktiva karaktärer gör analyser av hela författarskap. Utifrån detta perspektiv liknar Maurons metod Bonapartes metod, dessutom så förstärks denna likhet ytterligare av att de båda fokuserar på psykoanalysens erövrade aspekt. Men Mauron är något annat på spåren, nämligen att alla författarskap ständigt upprepar ett och

---

² Nykritiken var en av de stora litteraturteoretiska strömningarna under 1900-talet. Nykritiken var dominerande under 1940 och 1950-talet och har påverkat senare litteraturteorier. Nykritikerna intresserar sig bara för verket och isolerar detta från författaren, läsaren och miljön. Texten analyseras sålunda endast på basis av dess struktur. T. S. Eliot och I. A. Richards är nykritikens främsta företrädare (Kittang, 1997).

samma tema. Mauron använder sig av objektrelationsteorin för att visa hur detta går till. I *Introduction to the Psychoanalysis of Mallarmé* (Mauron, 1963a) utvecklar Mauron en litteraturkritik som han kallar för psykokritik, denna arbetar han fram i analysen av Mallarmés författarskap. I sitt huvudverk *Des métaphores obsédantes au mythe personnel: Introduction à la psychocritique* (Mauron, 1963b) tillämpar Mauron denna psykoanalytiska metod på ett flertal författarskap: Baudelaire, Nerval, Valéry, Corneille och Molière.

Psykokritiken består av fyra faser. Den första fasen är ovanpåläggandet (*superimposing*) av en författares texter, genom detta framträder associationsnätverk och grupper av tvångsmässiga bilder som troligtvis är ofrivilliga blir synliga. Den andra fasen går ut på att man genom en författares verk utforskar hur dessa nätverk eller strukturer upprepas och modifieras, detta leder till bilden av en personlig myt. I den tredje fasen tolkas den personliga myten och dess avatarer som uttryck för den omedvetna personligheten och dess utveckling. I den sista fasen jämförs resultaten med författarens liv (Mauron, 1998).

I analysen av Mallarmé ser Mauron den fria kompositionen som nyckeln till hela Mallarmés verk, han ser hur nätverket av associationer går från poem till poem (Mauron 1963a). Mauron poängterar att han endast arbetar med hypoteser och han varnar för övergången från psykokritiken till psykologin. Men han tydliggör samtidigt att han utgår från psykoanalysens erövrade aspekt i och med att han använder sig av teorier som arbetshypoteser. Maurons hypotes är att Mallarmé aldrig hämtade sig från sin moders död (Mauron, 1963a). Utgångspunkten för de hypoteser som Mauron ställer upp är objektrelationsteorin, han refererar direkt till Melanie Klein då han argumenterar för den associativa kedjan han hittar i Mallarmé:

The chain of unconscious associations which I personally believe to be traceable in Mallarmé led him and leads us to the deepest and most stabilizing image of the mother, watching over 'the beautiful dreams of a spoiled child'. There, for me, is the source of the associative knot: food-music-light (breast-voice-eyes); and behind my conviction, there are the works of Melanie Klein, Spitz, Bergler and many others. (Mauron, 1963a, s. 19).

Mauron påpekar att den psykoanalytiska litteraturkritiken tidigare grundats på två punkter, dels på verkets bokstavliga betydelse och dels på biografisk information, den dimension som saknas är djupanalysen. Mauron säger att tankens vitalitet stammar från en vibration mellan personlig intuition och yttre fakta, här är Mauron något viktigt på spåren, nämligen tolkningens essens.

För att se de omedvetna strukturerna använder sig Mauron av det han kallar ovanpåläggandet av texter, han menar med detta att han mentalt lägger texterna ovanpå varandra för att så att säga genom pappret se den struktur som framträder och är gemensam för dem alla, utan förändras medan den inre designen står oförändrad. De tvångsmässiga metaforenna konvergerar i en punkt och i ett slag avslöjar de ett komplex, det vill säga ett nätverk av emotionella kopplingar. Mauron menar att det under poemets uppenbara mening finns en omedveten mening som ska avslöjas (Mauron, 1963a). Vidare så påpekar han att fördelen med den psykoanalytiska metoden är att den avslöjar tidigare ouppmärksammade samband och ger enhet till verket. Detta är inget annat än ett exempel på Freuds drömtolkning där det latent innehåll skiljs ut från det manifesta innehållet, det Mauron gör är att han ger nya namn åt dessa processer. Mauron skiljer sig från den gängse objektrelationsteoretiska uppfattningen då han menar att det omedvetna inte har med det kreativa att göra utan med fixeringen. Fixeringen skapar inte verket men bestämmer det enligt Mauron. Han säger att det omedvetnas monoton skapar ett undre centrum. Detta är en mycket viktig iakttagelse och lärdomen som Mauron bidrar med, alltså att det omedvetna fixerar en tematisk struktur. Varje författare har sin grundmyt, som lokaliseras till den punkt där det kreativa Jaget är ympat på det sociala Jaget. Varje utbyte av energi passerar genom denna punkt. Intertextualiteten är viktig för Mauron och en symbol kan få sin mening i ett verk för att sedan användas i ett annat verk. Genom ett associationsnätverk knyter Mauron samman hela Mallarmés skönlitterära produktion (Mauron, 1963).

Detta är i stora drag Maurons psykokritiska modell. I *Psykokritiken av den komiska genren (Psicocrítica del género cómico)* intresserar sig Mauron (1998) även för receptionspsykologi och tittar på vilka mekanismer som ligger bakom skrattets funktion. Han menar på att skrattet är avhängigt ett dubbelt perspektiv, psykologiskt och estetisk. Mauron vill hitta en gemensam struktur för den komiska genren. Genom att åskådaren tar mental del av en lek och samtidigt stoppar undan sitt känslomässiga deltagande kan det förbjudna tillåtas. Detta är lekens frihet. Komedin grundar sig i det omedvetna, i en fantasi om triumferande. Denna fantasi föds ur en omvandling av en dröm om ångest. I komedin projiceras denna fantasi på vardagslivet och den färdiga bilden av denna komplexa bearbetning presenteras för åskådaren som vid varje ögonblick jämför den med sin föreställning som normal vuxen. Skillnaden mellan de båda framställningarna väcker skrattet. Enligt Mauron så leker tragedin med vår djupaste ångest medan komedin leker med våra försvarsmekanismer mot ångesten. En annan skillnad är att skulden i tragedin faller på sonen medan den i komedin faller på fadern. Detta är det latent

innehållet i de flesta komedier. Omvandlingen är det viktiga i komedin men oidipaltematiken är gemensam för tragedin och komedin. Den komiska konsten grundar sig på en triumfatorisk lek, som ursprungligen är en återställandet av den förlorade modern (Mauron, 1998). Här ser vi återigen de tydliga influenserna från Klein. Dessa scheman tillämpas endast på de skapande fantasierna och Mauron skiljer dessa från verken, som är noggrant bearbetade. För att fantasiska kunna passera till verket är två steg nödvändiga, projiceringen på det verkliga och ett språkligt uttryck (Mauron, 1998).

Problemet med Maurons metod är att han är ivrig att hitta de djupliggande och omedvetna strukturerna hos de författare han studerar men han ger ingen tillfredsställande förklaring för hur han kan hitta de här personliga myterna. Det verkar som han precis som Bonaparte utgår från psykoanalysens erövrande aspekt och sedan hittar en ”smart” metod som tillåter honom att hitta dessa personliga myter var han än letar. Mauron jämför författarens personliga myt med en trätt genom vilken den psykiska energin måste passera. Trots att Mauron är överföringens betydelse på spåren så når han alltså inte ända fram. Mauron (1998) säger själv att han inte tror det finns någon koppling mellan överföringen i den terapeutiska situationen, som tillåter ett regisserat drama, och det litterära verket, eftersom detta är begränsat och estetiskt bearbetat. Detta gör att hans analyser aldrig blir mer än subjektiva tolkningar som, trots att Mauron garanterar att han endast använder sig av de psykoanalytiska teorierna som arbetshypoteser, endast reproducerar psykoanalysens myt. Mauron ser associationskedjorna som fakta och som oberoende av teorier, men han förklarar inte hur han först får syn på dem. Hans ovanpåläggande av texter blir aldrig mer än en subjektiv läsning av teman som återkommer. Mauron jobbar på en symbolnivå, och eftersom relationen mellan uttrycket och innehållet i symbolen aldrig helt arbiträr³. Så är det, särskilt med tanke på att Stéphane Mallarmé (1842-1898) var en av grundarna och en av de främsta företrädarna för den franska symbolismen⁴, sannolikt att Mallarmé inte var helt omedveten om dessa symboler och de relationer som de har hans liv. Det är orimligt att tänka sig att han inte skulle vara medveten om detta. Liksom de klassiska freudianerna använder sig Mauron av Freuds drömtolkning i arbetet med litterära

---

³ Språkforskaren Ferdinand de Saussure (1857-1913) visade att symbolen har rester av en naturlig koppling mellan uttryck (signifiant) och innehåll (signifié), men att detta däremot inte gäller för tecknet där kopplingen mellan signifié och signifiant är arbiträra, detta är grunden i Saussures teckenlära som sedan generaliseras av strukturalisterna, detta är också denna arbiträra koppling som ger upphov till signifiantens spel som kommer att diskuteras i detalj nedan (Saussure, 1916).

⁴ Mallarmé är tillsammans med Baudelaire och Verlaine symbolismens grundare. Symbolismen når sina effekter genom att ersätta påtagligt innehåll och logiskt sammanhang med suggestiva ordklanger och rytmer. Musikaliteten, det musikaliska flödet, är det mest utmärkande för symbolismen (Linnell, 2002).

verk, men trots detta så verkar det som han tappar bort det omedvetna och alltför snabbt rusar iväg för att bekräfta sin arbetshypotes. Vad Mauron upptäcker är ingalunda någon omedveten struktur, snarare verkar det som om han tar en omväg för att upptäcka det manifesta textinnehållet, även om Mauron uppfattar detta som det latent textinnehållet (Mauron, 1963a).

Receptionspsykologisk teori

Denna grupp finns även med i Kittangs klassificering. Det finns flera verk och författare inom denna tradition, till exempel Simon O Lessers *Fiction and the Unconscious* (1960) och Stanley J. Coen (1994). Men denna tradition har framförallt kommit att präglas av Norman N Hollands arbeten om receptionsteori och psykoanalys. Hollands och Coens teorier kommer här att studeras. Wolfgang Iser⁵(1980) kritiserar både Lesser och Holland för att använda sig av psykoanalytiska koncept som verktyg för att systematisera och inte för att utforska, Iser poängterar att Freud aldrig använder någon sluten terminologi för sin teori utan att Freud tvärtom poängterar den heuristiska principen⁶.

I *The Dynamics of Literary Response* (Holland, 1968) är influenserna tydliga från Sachs och nykritiken. Holland menar i detta verk att läsarens respons kan förklaras som en funktion av verkets egna strukturer. I *5 Readers Reading*, tar Holland (1975) explicit avstånd från denna tanke, istället för att se transformationsprocesserna som något som finns inneboende i texten så hävdar Holland nu att dessa transformationsprocesser av omedvetet fantasimaterial sker i individen. Holland analyserar därför hur fem olika läsare tolkar olika noveller, han gör alltså vad han kallar en psykoanalys av läsningen. Han fokuserar på interaktionen mellan läsare och berättelse. Hollands minst sagt rigorösa studie innefattar TAT, COPE och Rorschachtest. Resultaten från de psykologiska testen använder Holland som material för att försöka förutspå läsarnas tolkningar av olika texter. Holland upptäcker att han ibland lyckas med att förutsäga tolkningarna men att han lika ofta misslyckas, utan att han kan förklara varför. Vidare analyserar han i flera steg det transkriberade materialet från intervjuer han hållit med läsarna gällande deras upplevelse av texterna, för varje läsare är det skrivna materialet på ungefär 200 sidor. Första fasen i tolkningen handlar om att hitta läsarens identitetstema, till exempel

---

⁵ Wolfgang Iser räknas tillsammans med Hans Robert Jauss som de viktigaste namnen inom receptionestetiken som är en litteraturteoretisk inriktning som trots att det skiljer mycket mellan de olika teoretikerna samlas under intresset för texten och läsningen, de studerar textens effekt och verkan på läsaren, d v s läsarens respons (Kittang, 1997).

⁶ Med heuristisk princip menas här en terminologi som utarbetas och används i syfte att generera ny kunskap, i motsats till terminologi kopplad till teorier vilka ses som absoluta sanningar. Den heuristiska principen är alltså intimt förknippad med psykoanalysens explorativa aspekt.

generella ämnen och mönster. I andra fasen utgår Holland från identitetstemat och försöker utifrån detta hitta de principer som är verksamma i en högst personlig syntes av en berättelse. Hollands tes är att varje läsare reagerar på en given text genom att återskapa sina egna psykologiska processer i tolkningen. Hans teoretiska utgångspunkt är driftteorin och jagpsykologin. Holland vill se hur skillnader i personligheten gestaltar sig i tolkningarna. Holland går så långt att han säger att det inte finns någon objektiv grund för läs-upplevelse. Texten är alltså inget fixerat stimuli, och den kan därför inte heller ses som något objektiv. Holland uttrycker detta på följande sätt: ”’What’ the reader reads is finally, ’what the reader reads’” (Holland, 1975, s. 40). En positiv respons av en text sker då läsaren i rekonstruktionen av texten, som sker genom läsningen, kunnat konstruera sina egna försvarsstrukturer. En negativ respons beror följaktligen på att läsaren inte kunnat göra en sådan syntes. Holland tar upp och problematiserar det faktum att konklusionerna bygger på hans tolkningar av läsarnas personligheter och kommentarer.

Det stora problemet för Holland är hans teoretiska antaganden, och trots han använder centrala och viktiga begrepp så når han inte riktigt ända fram, kanske för att jagpsykologin snarare hindrar honom än hjälper honom. Holland ser till exempel människans meningskapande och vilja till enhet som en central aspekt i vår tolkande verksamhet, problemet för Holland är, trots att Holland ständigt refererar till det omedvetna, att allt för honom verkar handla om en medveten nivå. Parallellerna till både Mauron och Kohut är därför tydliga. För Holland är identiteten eller det han ibland kallar för läsarens livsstil det som skapar enhet i tolkningen. Här jämför Holland (1975) också identitet med Maurons begrepp personlig myt. Identiteten eller livsstilen är för Holland det som fångar varje fas av en individs liv. Holland kommer fram till den personliga myten genom jagpsykologin och problemet är just att han inte gör någon systematisk distinktion mellan det omedvetna och det medvetna. Trots att han kritiserar nykritiken för att utforska djupet genom att begränsa sig till den ytliga verbala strukturen är det precis detta som Holland själv gör. Detta blir inte minst tydligt i hans egen tolkning av *A Rose for Emily* av William Faulkner (1990). Här ska det i ärlighetens namn sägas att Holland är ganska ödmjuk och inte hävdar att det finns något sådant som en korrekt tolkning av en text. I sin tolkning av Faulkners novell hittar Holland flera medvetna och omedvetna teman. Holland tittar därefter på hur hans tolkning formats av försvar. Han ser Emilys försvar som adaptiva strategier som handskas med förändring och slutligen liknar han henne vid Persefone - dödsgudinnan – eftersom att man efter det att Emily dött hittar det förruttnade liket av hennes sedan länge försvunna älskare i ett förseglat rum i hennes hus.

Detta ser Holland som ett tecken på att hon identifierat sig med den döde fadern som jagade iväg alla hennes friare med ett ridspö [!]. Att man dessutom hittar ett långt grått hårstrå hos det förruttnade liket ser Holland som ett indicium på att hon legat med den döde älskaren. Trots att Holland argumenterar för strävan efter enhet och mening visar det sig att han är oförmögen att göra en enhetlig tolkning av Faulkners novell (Holland, 1975). Detta är särskilt anmärkningsvärt med tanke på att det verkar som om Holland har identifierat den punkt där hela novellen förtätas: "With nothing left, she would have to cling on to that which had robbed her, as people will" (Holland, 1975, s. 30). Men Holland lyckas ändå inte skapa mening i den sista scenen: "Finally, the story withholds its secret from me, and I have to project my imaginings into the last scene" (Holland, 1975, s. 38). Holland kan inte förstå vad den sista scenen med det förseglade rummet, den döda älskarens kropp och det långa gråa hårstrået vid hans sida betyder. Holland lyckas alltså inte skapa mening. Faderns lik togs ifrån Emily på grund av stanken, tre dagar efter att han hade dött. Älskaren som hon förgiftat, tar faderns plats så att Emily kan begråta honom. Emily tar inte faderns plats så som Holland tror, helt enkelt för att detta inte skapar mening åt helheten i berättelsen. Nog om detta, det är endast ämnat som ett belysande exempel för den genomgående problematiken i Hollands verk. En problematik som han skulle ha kunnat undvika om han hade sett spelet mellan signifié (innehåll) och signifiant (uttryck). Dessa termer kommer att diskuteras senare, för närvarande räcker det att poängtera att Holland helt enkelt är oförmögen att skilja mellan yta och djup eller medvetet och omedvetet.

Coen (1994) skiljer sig från Holland på flera punkter. Först och främst poängterar han att psykoanalytisk litteraturkritik borde börja med att avslöja hur kritikern erhåller sin läsning, han vill veta hur kritikerns läsupplevelse faktiskt går till. Detta är ett mycket viktigt påpekande som kommer att tas upp nedan i diskussionen om överföringen. Coen skriver utifrån sin subjektiva erfarenhet om hur läsare och författare påverkar varandra, han skriver uteslutande om dependenta författare men tror att hans iakttagelser kan rymma universella sanningar om relationen mellan författare och läsare. Begränsningen ligger framförallt i att materialet som Coen arbetar med präglas av behovet på respons (Coen, 1994).

Den strukturella psykoanalysen, tillbaka till de explorativa rötterna

Som vi sett ovan karakteriseras de olika psykoanalytiska litteraturteorierna som vi redogjort för alla av att de lägger tonvikten på psykoanalysens erövrande aspekt. Vad beror det på att den explorativa aspekten hamnar i skymundan gång på gång? Något enkelt svar är inte lätt att

finna. Men en del av förklaringen ligger i att det inte är skolade psykoanalytiker som bedriver studierna. I Holland precis som i Maurons fall blir begränsningarna som uppstår då lekmän ägnar sig åt psykoanalytisk kritik tydliga. I Maurons fall är detta lite av ödets ironi då han själv i förordet till den amerikanska upplagan av *Introduction to the Psychoanalysis of Mallarmé* varnar för att hans upptäckter kan komma att förvanskas och bli en felkälla i händerna på en ickepsykoanalytisk kritiker. Detta är främst riktat som en kritik till Adile Ayda som i sin *Le Drame Intérieur de Mallarmé* delvis använder sig av Maurons metod (Mauron, 1963). Ett genomgående drag för alla teoretiker är dessutom att de inledningsvis lovar mycket men i slutändan inte bidrar med mer än deras subjektiva tolkning och i vissa fall nya etiketter på gammalt bagage. Detta betyder inte att dessa teoretiker inte kan bidra med viktiga aspekter och tankar, tvärtom, det innebär däremot att de lockats med av psykoanalysens erövrade sida. Här finns det en tydlig parallell till det terapeutiska arbetet där analytikern måste lära sig att följa analysanden och inte invadera och ta över i terapirummet, när analytikern kommer med förhastade tolkningar väcks ett motstånd hos analysanden. För att överföringen ska bli möjlig gäller det att terapeuten gör sig fri från det han vet. Detta gäller även för läsningen, detta kommer att diskuteras nedan. I tolkandet av en litterär text kan inte texten som sådan erbjuda något motstånd utöver tolkarens eget. Vilket i Hollands fall yttrar sig i ett misslyckande att integrera fiktionens delar i en meningsfull enhet. Men ett annat motstånd uppstår istället vid mottagandet av teorierna. En teoribildning som väckt mycket motstånd är den strukturella psykoanalysen. Detta har flera grunder, för det första var dess grundare, Jacques Lacan högst svårgenomtränglig och esoterisk, men det huvudsakliga problemet är inte detta utan istället att de som sett sig som hans lärjungar många gånger fördunklat hans teorier och tankar på ett sätt som verkar tyda på att de faktiskt inte har begripit Lacans centrala tankar. Det finns dock undantag, nedan kommer två av dem diskuteras mer i detalj, men först efter en genomgång av Lacans teori.

Jacques Lacan

Lacan var den som genom att poängtera språkets betydelse återupptäckte psykoanalysens explorativa karaktär, därav ägnas här Lacans teori ett särskilt intresse. Lacan använder sig av några centrala begrepp och modeller som här skall göras ett försöka att förklara. Ansatsen är att försöka ge rättvisa åt hans teori utan att hamna i den språkliga oklarhet som kännetecknar de flesta tolkningarna av Lacan. I Lacans teori är de psykoanalytiska influenserna från Freud särskilt tydliga, men här finns även influenser från Klein och Winnicott. De strukturella influenserna kommer delvis från den franska antropologen Claude Lévi-Strauss men

framförallt från Ferdinand de Saussure. Lacan återvänder ständigt till Freuds verk och hävdar bestämt att allt det han säger redan sagts av Freud: "[W]hat I have just said has so little originality, even in its verve, that there appears in it not a single metaphor that Freud's works do not repeat with the frequency of a *leitmotif* in which the very fabric of the work is revealed" (Lacan, 1966/2002, s. 56). Men Lacan återvänder till Freuds verk med en nyckel som han lånar från lingvistikens. Det är den arbiträra kopplingen mellan signifié och signifiant som ger upphov till signifiantens spel⁷, Lacan menar att Freud upptäckte detta i *Drömtydning* (Lacan, 1966/2002). Vad Lacan menar med detta ska försöka förtydligas nedan. Men först och främst är det viktigt att förstå att Lacan läser hela Freuds verk utifrån Saussures teckenlära, och eftersom Lacan hävdar att Freud upptäckte denna teckenlära kan man säga att Lacan återvänder till psykoanalysen med psykoanalysen själv (Felman, 1987). Lacan säger att det kan verka som om han säger samma sak gång på gång, men att han inte upprepar sig utan att det snarare är det redan sagda som får betydelse efteråt (Lacan, 1975/2001).

Själva drivkraften bakom Lacans projekt, som kan liknas vid ett korståg mot det han ser som en fördumning inom de psykoanalytiska leden, är att återupprätta språkets centrala plats inom psykoanalysen. Målet för Lacans kritik är den amerikanskdominerade jagpsykologin, samt den tradition som fokuserar på försvarsmekanismerna och överhuvudtaget de som grundar sina anspråk på en psykologisk kategorisering (erövrarna). Lacan hävdar att meningen av Freuds arbete gått förlorad och att tekniken som lärs vidare liknar en tvångsmässig neuros: "One remains loyal to tradition because one has nothing to say about the doctrine itself" (Lacan, 1966/2002, s. 43). Lacan menar att det minskade intresset för talet och språkets område i psykoanalysen leder till förändringar av målen och tekniken och att analytikern frestas att ge upp språket eftersom denne arbetar med det som gränsar till det onämnbare. Men just därför blir det språkliga desto viktigare. Analytikerns fält är just studiet av talets funktion. Lacan poängterar att Freud gjorde sina upptäckter genom språket, att Freud genom analys av vuxna upptäckte det omedvetna genom språket. Lacan poängterar även vikten av att känna till de begrepp som tekniken vilar på och han ser det som sin uppgift att visa att dessa begrepp endast når sin fulla betydelse då de ordnas i relation till talfunktionen. Genom att fokusera på språkets betydelse i psykoanalysen, återvänder Lacan på ett radikalt sätt till psykoanalysens

---

⁷ Här bibehålls Saussures termer signifié och signifiant helt enkelt för att de grafiskt är svårare att förväxla än de termer man vanligtvis använder i svenskan: det betecknade (signifié, ung. innehåll) och det betecknande (signifiant, ung. uttryck). Signifianten är platsen där något står, det ställe som tecknet upptar i ett system. Signifié är innebörden vi lägger i tecknet, eller betydelsen (Saussure, 1916/1970).

explorativa ursprung. Han menar att vi måste återvända till kommunikationens struktur i språket och ta avstånd från den felaktiga uppfattningen av språket som ett tecken, Lacan skiljer därför på de två olika aspekterna av tecknet: signifié och signifiant (Lacan, 1966/2002).

Axeln i Lacans teori är, vilket redan nämnts, teckenläran med den arbiträra kopplingen mellan signifié och signifiant som ger upphov till signifiantens spel. Lacan har hämtat denna teori från den strukturella lingvistik som grundades av Saussure. Saussure menar att det språkliga tecknet är en psykologisk enhet med två sidor, den ena sidan är det som Saussure kallar signifié (betecknade, innehåll) och den andra sidan av tecknet kallar han för signifiant (betecknande, uttryck). I *Kurs i allmän lingvistik* (1916/1970), som består av föreläsningmaterial som publicerades först 1916, visar Saussure genom en mängd belysande exempel på den arbiträra kopplingen mellan signifié och signifiant i tecknet, här gör dock Saussure tydlig skillnad mellan tecken och symbol, då han visar att symbolen aldrig är helt arbiträr (Saussure, 1916/1970). Enligt Saussure är språket ett system och meningen är ingen inneboende egenskap hos tecknet, han ser istället språket som ett system där alla termer ömsesidigt är beroende av varandra och där värdet hos en term bara beror på de andra termernas samtidiga närvaro. En annan aspekt av Saussures lingvistiska teori som Lacan använder sig av är skillnaden mellan det diakroniska och det synkroniska (Saussure, 1916/1970). Inom strukturalismen har man generaliserat Saussures tankar till att bli en generell modell som gäller för allt vetande. Lacan menar att Freud upptäckte grunden för den strukturella lingvistik innan Saussure. Lacan grundar detta på sin övertygelse om att Freuds stora upptäckt var just teckenläran, den som den strukturella lingvistik skulle komma att återupptäcka några år efter att Freud gjort upptäckten i *Drömydning* (Lacan, 2002). Freud gjorde denna upptäckt då han upptäckte det omedvetna, det som Lacan kallar för språkets betecknande funktion. Lacan jämför Freuds upptäckt av det omedvetna med den kopernikanska revolutionen. Genom denna upptäckt poängterar Lacan den strukturella sidan av psykoanalysen: ”The praxis that we call psychoanalysis is constituted by a structure” (Lacan, 2002, s. 324).

Enligt Freud är drömmen strukturerad som en rebus, i den vuxne reproducerar denna struktur simultant det fonetiska och det symboliska användandet av betydelseelementen. Språkets betecknande funktion har ett namn, troper, eller retoriska figurer. Bearbetandet av drömmar och översättningen av texter är dess retorik. De viktigaste retoriska figurerna är metonymi och metafor. Metonymi innebär att en del tas för helheten, detta är språkets betecknande funktion. Kopplingen mellan segel och skepp ligger endast i signifianten och metonymin baseras på

ord-till-ord kopplingen. Metonymin är möjlig genom att det inte finns någon betydelse som inte refererar till en annan betydelse. Metonymin är alltså den ena sidan av det effektiva fält som konstitueras av det betecknande. Den andra sidan är metaforen. Metaforens formel är: ett ord för ett annat. Varje konjunktion av två signifikanter är tillräckligt för att utgöra en metafor, men de bör komma från så olika fält som möjligt (Lacan, 1966/2002). Lacan säger att metaforens kreativa gnista inte kommer från presenterandet av två bilder, snarare så blinkar metaforen mellan två signifikanter, där den ena tagit den andres plats i signifikantkedjan, men den skymda signifikanten förblir närvarande genom dess metonymiska koppling till resten av kedjan:

So, it is between the signifier in the form of the proper name of a man and the signifier that metaphorically abolishes him that the poetic spark is produced, and it is in this case all the more effective in realizing the signification of paternity in that it reproduces the mythical event in terms of which Freud reconstructed the progress, in the unconscious of all men, of the paternal mystery. Modern metaphor has the same structure. (Lacan, 1966/2002, s. 174)

Metaforen sker på den exakta punkten då mening träder fram ur meningslöshet (Lacan; 1966/2002). Även i drömmen hittar vi signifikantens tvåsida effekt på signifién. I förtätningen [*Verdichtung*] som är metaforens område genom ovanpåläggandet: ”Now the dream is not the unconscious itself, but, as Freud points out, the royal way to it. This confirms me in the belief that it proceeds by means of metaphor. It is this metaphorical effect that the dream uncovers” (Lacan, 1966/2002, s. 286). Ordet *Dichtung*, visar hur mekanismen är gemensam med all poesi till den omfattningen att den innesluter poesins traditionella funktion. Och i förskjutningen [*Verschiebung*] hittar vi metonymins effekt (Lacan, 1966/2002).

Det enda som skiljer mellan förfarandet i drömmen och den vanliga diskursen är representationsformen, i drömmen sker det i form av bilder, men dessa bilder ser Lacan som en form av skrift. Sålunda var det drömtydningen som banade väg för den formella lingvistikens:

For in the analysis of dreams, Freud intends only to give us the laws of the unconscious in their most general extension. One of the reasons why dreams were most propitious for this demonstration is exactly, Freud tells us, that they reveal the same laws whether in the normal person or in the neurotic. [...] The psychoanalytical experience does nothing other than establish that the unconscious leaves none of our actions outside its field. (Lacan, 1966/2002, s. 180)

Freud försöker alltså tolka de retoriska figurerna. De syntaktiska förskjutningarna är: ellips, pleonasm, hyperbol, syllepsis, regression, repetition och apposition. De semantiska

kondensationerna är: metafor, metonymi, katakres, antonomasi, allegori, och synekdoke⁸. Utifrån dessa läser vi intentionen i drömmen och texten (Lacan, 1966/2002, s. 64). Förvarsmekanismerna visar sig som baksidan av det omedvetnas mekanismer, i stilfigurer eller troper⁹. Man kan se dessa som rena bildliga uttryck eftersom det är dessa figurer som är den aktiva principen i retoriken av analysandens diskurs. Detta är orsaken till Lacans förakt för de skolor som utvecklar teorier om olika försvar. Genom den moderna lingvistik har signifianten återbringats till liv från den urgamla konsten retorik. Språket har nu två nivåer, en medveten som styrs av sekundär-processen och en omedveten som styrs av primärprocessen:

[T]he primary process', in which the unconscious assumes its rule, corresponds exactly to the functions that this school [strukturealismen] believes determines the most radical aspects of the effects of language, namely metaphor and metonymy – in other words, the signifier's effects of substitution and combination on the respectively synchronic and diachronic dimensions in which they appear in the discourse. (Lacan, 1966/2002, s. 330)

Signifianten och signifién tillhör två ickeöverlappande nätverk av relationer som de organiserar. Signifiantens nätverk är det språkliga materialets synkroniska struktur, varje element i denna struktur får sin speciella funktion genom att skilja sig från de andra. Signifiéns nätverk är den diakroniska uppsättningen av de konkret uttalade diskurserna, denna reagerar historiskt på den första precis som det första nätverkets struktur styr det andras vägar. Den dominerande faktorn är betydelsens enhet som aldrig kan lösas då den ständigt refererar tillbaka på en annan betydelse. Betydelsen fås därför först när man förstår saker i dess helhet. Endast signifianten garanterar den teoretiska koherensen av helhet. Detta är enligt Lacan vad som skiljer språket från tecknet. Den lingvistiska konceptionen lär oss att förvänta oss att symptomet ska visa sin funktion som signifiant (Lacan, 1966/2002). Tecknet är signifiantens essentiella lokaliserbare struktur. Endast korrelationen mellan signifiant och signifié ger en generell modell för all betydelseutforskning:

For the signifier, by its very nature, always anticipates meaning by unfolding its dimension before it. [...] it is in the chain of the signifier that the meaning 'insists' but that none of its elements 'consists' in the signification of which it is at the moment capable. We are forced, then, to accept the notion of an incessant sliding of the signified under the signifier. (Lacan, 1966/2002, s. 169f)

Freud visar att omkastningen är en generell förutsättning för drömmens funktion, detta är enligt Lacan alltid aktivt i diskursen och han kallar det för glidandet av det betecknade under

---

⁸ Här finns ingen anledning att gå in på dessa retoriska figurer mer i detalj eftersom Lacan koncentrerar sig på metonymin och metaforen. Syftet med denna upprädnings teori är endast påvisa att det finns fler retoriska figurer och att det för en eventuell psykoanalytisk tolkningsteori är nödvändigt att ha dessa i åtanke.

⁹ Stilfigurerna är: perifrasi, hyperbol, ellips, suspension, anteciperande, dementi, negation, digression och ironi. Troperna eller de bildliga uttrycken är: katakres, litotes, antonomasi och hypotyposis, d v s levande och effektiv beskrivning av en person genom språket (Lacan, 1966/2002).

det betecknande (Lacan, 1966/2002). Glidning [*Glissement*] sker antingen genom ersättandet av en term med en annan det vill säga metafor, eller genom kombinationen av en term med en annan det vill säga metonymi.

Symptomet är en metafor och begäret är en metonymi. Metaforens område är en synonym för den symboliska förskjutning som symptomet skapar. Symptomet är strukturerat som ett språk, språkets kombinatoriska förmåga ordnar dess ambiguitet och detta är drivfjädern i det omedvetna (Lacan, 1966/2002). Enligt Lacan följer symboliseringen en sträng lagbundenhet. För Lacan får oedipuskomplexet sålunda en ny mening, den visar på hur komplexa det omedvetnas lagar är. Lacan jämför ”Faderns namn” med språket och lagen, vi söker oss ut i världen genom språket via den Andre, därför är lagen identisk med språkets ordning. Om vi bryter mot incestförbudet så rubbar vi lagen eftersom vi då som Oidipus samtidigt blir far och bror till våra barn (Lacan, 1966/2002). Lacan ser misslyckandet av den faderliga metaforen som det som ger psykosen dess speciella karaktär (Lacan, 1966/2002).

Lacan skiljer mellan tre olika kategorier: det symboliska, det imaginära och det reala. Det symboliska är språket, eller den fiktiva struktur som omger all sanning. Det imaginära är Jaget, eller den struktur som försöker hålla samman subjektet. Det reala är det omöjliga, eller det mänskliga subjektets mysterium. Det omedvetna är strukturerat som en funktion av det symboliska (Lacan, 1986/2000). Enkelt uttryckt kan det imaginära liknas vid den psykotiska erfarenheten under den preoidipala fasen, medan det symboliska är den neurotiska strukturen från den oedipala fasen. Dessa två sfärer finns sedan sida vid sida och manifesteras i tecknets dubbla konnotation, det imaginära i signifianten och det symboliska i signifién. Det reala är de faktiska sakförhållandena, det som för alltid ligger utom räckhåll för subjektet.

Psykoanalysens enda hjälpmedel är patientens tal (Lacan, 1966/2002). För Lacan tjänar språket som en brygga mellan det omedvetna och det medvetna, genom att analysanden tvingas skapa en slags livshistoria sker en överföring mellan det omedvetna och det medvetna (Lacan, 1986/2000). Tankeprocessen äger rum i det omedvetna och blir känd för oss endast genom det talade ordet, kännedomen om det omedvetna sker som en funktion av orden, här sker överföringen mellan det omedvetna och det medvetna. Det omedvetna har en språklig struktur och eftersom det som är känt endast kan vara känt genom orden så visar sig det okända med en språklig struktur (Lacan, 1986/2000). I analysen lär sig subjektet att känna igen sin historia som sitt omedvetna (Lacan, 1966/2002).

Begäret är ett annat centralt begrepp, dess kärna består i att det är ett begär efter ett begär (Lacan, 1986/2000). Begärets främsta mål är att bli igenkänd av den andre (Lacan, 1966/2002). Lustprincipen som styr primärprocesserna får människan att söka efter ett teckens återkomst, medan realitetsprincipen som styr sekundärprocesserna är den moraliska instansen som genomsyrar all erfarenhet och framkallar det reala. Primärprocessen - som är kopplad till det imaginära, vilket kan liknas med en psykotisk protolingvistisk nivå - eftersträvar att uppnå varseblivningsidentitet, varseblivningen är inte medveten enligt Lacan. Genom detta språk uppstår en baning (*Bannung*), en kontinuerlig väg, en signifiantkedja (Lacan, 1986/2000). Sålunda är subjektets erfarenhet av tillfredsställelse helt beroende av den Andre. Baning innebär att på samma ställe som den hallucinatoriska varseblivningen av en falsk realitet uppstår, bildas även omedvetet handlingsmönster som ska motsvara tillfredsställelsen. Signifiantens ordning är det som ger det omedvetna dess verkliga struktur. Sekundärprocessen strävar efter att uppnå tankeidentitet.

Lacaniansk litteraturteori

Psykoanalytisk litteraturkritik har traditionellt sett – vilket vi sett flera exempel på ovan - fokuserat på innehållet i texten på bekostnad av formen, detta kallas tillämpad analys (Berman, 2003). Man har ignorerat den temporala dimensionen av narrationen och åsidosatt litteraturens textuella och estetiska karaktär, vilket snarast medfört att berättelsen gjort en psykoanalys av tolkaren. Sålunda avslöjar alltså tolkningen i dessa fall mer om tolkaren än om författaren, och den ger vid handen viljan att kunna förstå och kontrollera den litterära mångtydigheten. Maud Ellman (1994) menar att det endast är möjligt att förstå litteraturens essens, dess mångtydighet och oböjlighet för teoretisering, genom att man uppmärksammar litteraturens retorik. Hon poängterar att psykoanalysen utan denna uppmärksamhet på språket är dömd att återupptäcka sina egna myter (Ellman, 1994). Det finns många exempel på detta. I iver och viljan att vara tvärvetenskaplig använder sig litteraturkritikern av teoretiska modeller från vitt skilda områden och läser sedan de litterära verken genom dessa filter, vad som inte tycks uppmärksammas är att detta förfarande endast reproducerar en myt. Särskilt när det gäller psykologiska studier av litteratur tenderar detta att närma sig det absurda då författaren många gånger använder sig av sin rudimentära förståelse av psykologi, framförallt psykoanalys, och lägger in den i karaktärerna. Det är inget mindre än detta som litteraturkritikern många gånger är nödd att återupptäcka i sina studier. Eftersom litteraturvetaren ofta har samma lekmannamässiga psykologiska kunskap som författaren. Rudimentära psykologiska och psykoanalytiska modeller återföds sålunda inför sina egna ögon. Denna typ av tolk-

ning tillför inget till texten utan begränsar den istället. Viss typ av litteratur, litteratur som behandlar livets komplexitet, absurditet och flyktighet lämpar sig givetvis inte för dylika studier. Men det har föga betydelse då det finns många andra verk att välja mellan, dessutom så går det utmärkt att reducera innehållet i ett skönlitterärt verk till sin egen förförståelse. I denna aktivitet, som på många sätt liknar deckarromanens uppbyggnad, verkar det snarast handla om att vilja förstå och förekomma, att få sina egna eller någon annans tankar bekräftade.

Om språkets betydelse i psykoanalysen istället får tjäna som utgångspunkt så kan litteraturen, precis som drömmen, fungera som en nyckel till det omedvetna och den kan lära läsaren och kritikern mer än vad de tidigare visste. De viktigaste företrädarna för denna psykoanalytiska litteraturkritik är Julia Kristeva och Shoshana Felman. De bygger båda sina litteraturteorier på Lacans teori. Här följer därför en kort genomgång av deras respektive bidrag till den psykoanalytiska litteraturkritiken.

Julia Kristeva

Julia Kristeva flyttar fokus från den oedipala konflikten till den preoedipala tematiken, hon intresserar sig särskilt för den primära narcissismen som infaller vid sex månaders ålder. Fadern representerar det symboliska medan modern representerar det imaginära, det imaginära kan jämföras med signifianten och det symboliska med signifién. Spelet mellan signifiant och signifié öppnar ett vertikalt samband som å ena sidan tillåter lingvistikerna att formalisera sambandet, men å andra sidan så hindrar detta spel definitivt reduktionen av en text eller ett språk till en lag eller till en mening. Subjektet uppstår i klyftan mellan signifiant och signifié, detta subjekt ligger till grund för såväl strukturen som dess spel. Kristeva menar att strukturalismen inte uppmärksammar detta och att betydelseproblematiken inte kan behandlas på ett seriöst sätt om inte subjektet, uppfattat som ett operativt medvetande, inkluderas i analysen (Kristeva, 1975/1986). Kristeva försöker hitta det skrivande subjektets drivkraft. Hon skiljer här mellan författare, som har en medveten intention, och det skrivande subjektet som styrs av en omedveten intention som underordnar författarens medvetna intention. Trots att subjektet är av central betydelse i Kristevas textuella analys, gör hon ingalunda en biografisk studie som hon sedan bekräftar i analysen av texten *à la Bonaparte*. Tvärtom så innefattar Kristevas analys bara texten, men det som Kristeva ser som hela texten. Detta innebär att hon ser hela författarens skrivna material som texten, och till texten hör även kunskapen om den kontext verken skrevs i. Texten betecknar endast genom sin totala kontext och det är texten själv som leder till de olika områdena av den totala kontexten (Kristeva,

1984). Här är influenser från Roland Barthes¹⁰ tydliga, även om Kristeva överskrider Barthes. Kristeva tittar på den historiska dimensionen och det heterogena subjektets roll, och detta skiljer henne från strukturalismen och även från Barthes. Kristeva kom senare att påverka Barthes senare arbeten (Kristeva, 1984). Kristevas begrepp intertextualitet har med det heterogena subjektet att göra, intertextualiteten syftar på en övergång av ett eller flera teckensystem till ett annat, det innebär att varje text kan läsas som en dialog, som en polyfoni av olika texter på olika nivåer. Polysemin är resultatet av en semiotisk¹¹ mångtydighet. Studiet av meningens ursprung kallar Kristeva för semanalys (Kristeva, 1990).

Kristeva likställer det semiotiska med det imaginära och menar att fonemet (tecknet) på samma gång som det ingår i språkets symboliska system har en tendens att frigöra sig från meningen och etablera en semiotisk relation i nära anslutning till de kroppsliga drifterna (Kristeva, 1975). Det poetiska språket står för språkets oändliga möjligheter, som gör oss uppmärksamma på denna aspekt hos varje naturligt språk. Kristeva studerar det poetiska språket som en aktivitet av signifianten (Kristeva, 1984).

Kristeva hävdar att det i och med den franska symbolismen startade en revolution i det poetiska språket, en revolution som kulminerar i modernismen (Kristeva, 1984). Detta är en viktig aspekt av Kristevas teori och en stor del av förklaringen till hennes popularitet, eftersom hon ägnar sig åt studiet av litteratur som läsarna i allmänhet tycker om. Orsaken till Kristevas intresse för just denna litteratur finner vi i spelet mellan signifianten och signifién. Lacan rekommenderar oss att läsa denna litteratur och framförallt *Finnegans Wake* av James Joyce (1939/1999), eftersom detta verk liknar signifiantens struktur genom att det kan läsas på oändligt många sätt (Lacan, 1975/2001). Den poetiska texten ser Kristeva som en korsning mellan språket (faderns lag) och moderns kropp, alltså som en dialektik mellan det symboliska och det imaginära. Jaget föds i ett abjekt (ungefär förkastande) av den moderliga kärleken.

---

¹⁰ Roland Barthes (1915-1980) är en av de mest inflytelserika litteraturkritiker under 1900-talet. Han tillhör poststrukturalismen och det centrala i Barthes produktion är intresset för texten, och meningen som finns i texten och inte behöver sökas utanför den, men att det här är av vikt att förstå hur texten fungerar, här poängterar han intertextualiteten (Kittang, 1997).

¹¹ Semiotik är en generell vetenskap om teckensystem, man studerar tecknets liv i det sociala livet. En känd semiotiker är Umberto Eco (Lübecke, 1997).

Kristeva skiljer mellan fenotext och genotext. Fenotext är helt enkelt språket. Genotexten är den underliggande basen för fenotexten. Genotexten inbegriper alla semiotiska processer (drifter, preoidipala relationer till föräldrarna etcetera) och även det symboliskas uppkomst (bildandet av meningsknutar som delas upp i kategorier). Genotexten är det latent innehåll medan fenotexten är det manifesta innehåll. Genom semanalysen, studiet av meningens uppkomst, kan vi plocka fram genotexten i en text. Detta innebär ett friläggande av den driftsenergi som kan finnas i fonematiska mönster eller melodiska mönster såväl som i struktureringen av semantiska kategoriella fält (fantasmer, uppskjutandet av denotationen etcetera). Genotexten är den enda förflyttning av driftsenergier som organiserar ett rum i vilket subjektet alstras som sådant genom en driftsbanande process och markeringar under påverkan av den biologiska och sociala strukturen. Genotexten är trots att den avsätter spår i språket inte språklig i den strukturella eller generativa lingvistikens betydelse (Kristeva, 1990). Kristeva anser att det endast är vissa texter som når fram till processens oändlighet, d v s att de når fram till det Kristeva kallar den semiotiska *choran* (kärn) eller den protolingvistiska kroppsliga världen som är moderns språk och tillhör det imaginära. Exempelen som Kristeva ger är Joyce och Mallarmé. Berättandet och kontemplerationen hör till den neurotiska ordningen och så länge läsaren söker en mening i en historia eller en berättelse berättar han i Dödens namn för faderns lik. Döden intar den plats där en kvinna förtigits. Metaspråk och texten tillhör däremot den psykotiska ordningen. Benämningen är ett upphävande av vad de talande uppfattar som en arkaisk mor, en aldrig avslutad konfrontation med henne, just för att modern och det imaginära kommer före det symboliska. Sublimeringen är möjligheten att benämna det förnämbara. I en värld där den Andre fallit ihop består det estetiska bemödandet (nedstigandet till det symboliskas ursprung) av ett återkallande av subjektets första bräckliga gränser. I denna erfarenhet, som iscensätts av den Andre, stöter subjektet och objektet bort varandra (denna klyvning yttrar sig i existentiell tematik), de är vad Kristeva kallar abjekt. Den stora moderna litteraturen rör sig enligt Kristeva över detta område, och för henne är katharsis en pånyttfödelse med och mot abjektionen. Faderns död är det som tillåter den neurotiske att äntligen ha ett verkligt förhållande till världen, men fadern är Döden och kristendomens mest grundläggande myt är enligt Kristeva (1990) kärleken till faderns död. Kristeva likställer överföringen med metaforen och menar att jaget kan koncentreras och skrivas just som en metafor (Kristeva, 1990).

Shoshana Felman

Kristeva och Felman sätter båda texten i centrum och om Kristeva kan sägas ha en mer subjektorienterad teori så har Felman en mer läsarorienterad teori. I artikeln *Turning the Screw of Interpretation* (1978) tolkar Felman litteraturens överföringsmekanismer. Istället för att hejda textens meningsproduktion, genom att fixera en mening som den traditionella litteraturkritiken, menar Felman att litteraturkritikern måste ägna sig åt att beskriva hur texten faktiskt fungerar (Felman, 1978). Felman utgår från Lacans teori och visar hur han lärt oss att läsa på ett nytt sätt. Felman ser inte poemet som ett symptom för en särskild poet utan hon vill istället analysera en särskild poet som ett symptom på poesin. Hon vill alltså precis som Kristeva hitta generella lagar för poesin. För Felman är det sålunda inte så intressant att utröna vad som fick poeten att skriva utan snarare vad som får oss att läsa honom (Felman, 1987). Felman menar att det som saknas i den tillämpade psykoanalysen, som t.ex. Bonapartes analys av Poe, är de medvetna aspekterna. Man har endast tittat på omedvetna sexuella fantasier och just därför har man inte lyckats belysa och förklara samspelet mellan det omedvetna och de medvetna elementen (ungefär formen) i konsten. Felman uppmärksammar även att det som kan läsas inte bara är mening utan även brist på mening, att betydelsen inte bara finns i medvetandet utan framförallt i dess avbrott. Signifién kan analyseras utan att man känner till dess effekt på signifianten. Detta är en konsekvens av Lacans teori och innebär att det inte är nödvändigt att hitta tillbaka till ett bortglömt trauma. Det betyder även att detta kan användas på ett annat sätt i tolkningen. Motståndet vid förståelsen eller läsningen kan användas för att tolka dynamiken, okunskapen blir sålunda ett instrument i läsandet. Överhuvudtaget så insisterar Felman på psykoanalysens dialektiska form och dess förmåga att vända tillbaka mot sig själv. Felman menar att Lacans textuella analys för första gången erbjöd ett psykoanalytiskt alternativ till den biografiska ansatsen (Felman, 1987). Detta är både sant och inte sant, eftersom hela Lacans projekt inte är något annat än ett återvändande till Freud. Dock är Lacan den första som på nytt uppmärksammar och belyser psykoanalysens språkliga och explorativa aspekt. Till skillnad från analysanden har analytikern textuell kunskap, det innebär att analytikern har kännedom om språkets funktion, om symboliska strukturer och om signifianten. Denna kunskap vinnns ur och riktas mot tolkningen, men det är inte en kunskap som man får en gång för alla, tvärtom har varje fall eller text sin specifika symbolik som kräver sin tolkning. Felman poängterar därför att analytikern inte har någon användning för färdiga tolkningar. Hon menar också att det som Freud gjorde var att han förvandlade berättandet och berättelsen till teori (Felman, 1987).

Felman undersöker om psykoanalysen kan skapa insikt i det specifikt poetiska, för Felman är poesin effekten av en dödlig kamp mellan medvetenhet och omedvetenhet. Det omedvetna ser Felman som en klyvning inom medvetandet självt, det är skillnaden mellan det medvetna och det själv. För att förstå den oedipala myten måste vi skilja mellan det symboliska och det imaginära. Det som för Freud var ett uttryck för ett omedvetet begär är för Lacan en strukturell relation mellan språket och begäret, ett begär som artikulerar sig själv i ett symboliskt språk som inte längre känns igen av subjektet. Den oedipala frågan är därför central i all psykoanalys, inte nödvändigtvis som något som rör analysandens begär gentemot föräldrarna, utan snarare som analysandens missförståelse av sin egen historia. Oidipus upptäcker klyvningen mellan sitt medvetande och sig själv (Felman, 1987).

Överföring

En tanke som ligger nära den strukturella psykoanalysen är att textens innehåll, som är det samma som det symboliska, appellerar till medvetandet. Medan textens form, och då inte form i den gängse betydelsen utan just som signifiant, uppfattas av det omedvetna. Överföringen kan då ses som en brygga som möjliggör att uttrycket (signifianten) får en symbolisk innebörd och kan tolkas. Överföringen är i denna bemärkelse en slags metafor som kan uppmärksammas av tack vare diskrepansen mellan de två nivåerna av signifié och signifiant. Om subjektet gestaltas mellan det imaginära och det symboliska så borde läsningen ske mitt emellan det omedvetna och det medvetna. Eftersom vi i tolkningen hela tiden arbetar mellan delarna och helheten så kan de retoriska figurerna tänkas appellera till det imaginära, medan signifién appellerar till det symboliska. Det finns neuropsykologiska fundamenten som stödjer denna tanke. Den vänstra hjärnhalvan, särskilt Wernickes och Brocas area, har en viktig roll då det gäller språkets grammatiska strukturer och språkets mening (Banich, 1997). Samtidigt har den högra hjärnhalvan en viktig funktion när det gäller att konstruera berättelser och dra slutsatser. Den högra hjärnhalvan är också skicklig att bearbeta ickebokstavligt språk, som till exempel metaforen i dess enklaste form. Den högra hjärnhalvan är även den som är bäst på att bearbeta gestalter, som bara kan förstås med hjälp av en yttre kontext (Banich, 1997). Det verkar alltså som om den vänstra hjärnhalvan, den som arbetar med detaljerna, är den som signifién har sin hemvist i, medan den högra hjärnhalvan, som arbetar med helheten, är hemvist för signifianten. Det verkar därför troligt att överföringen består av inskjutandet av dessa båda nivåer i samma tecken, att den har två sidor. Den ena sidan är att analysanden lägger in det imaginära i den symboliska diskursen, genom signifiantens spel, den andra sidan är att analytikern i terapin kan få syn på signifiantens spel. Enligt Lacan (1966/2002) sker

överföringen sker då medvetandet uppmärksammar spelet mellan signifié och signifiant, och då uppstår mening. Freud och Lacan hjälper oss att förstå vad överföringen är men de ger oss ingen tillfredsställande förklaring till varför vi uppmärksammar den. Och trots att överföringen används som ett centralt begrepp av både Kristeva och Felman ger inte heller de någon tillfredsställande förklaring av vad den är eller hur den går till. Överföringen är av central betydelse för all psykoanalytisk litteraturteori, ja för alla former av tolkning eftersom överföringen på ett intimt sätt är kopplad till metaforen, vilket namnet ger vid handen. Metafor kommer från grekiskans *Metaphorein* som betyder just överföra. Därför är det viktigt att förklara vad överföringen är. Först därför en kort genomgång av hur begreppet överföring används.

Det gängse överföringsbegreppet

Ludvig Igras (2002) överföringsbegrepp som handlar om att klienten projicerar sina egna känslor på terapeuten är snarast synonymt med projektiv identifikation, något som Igra själv poängterar. Projektiv identifikation beskrevs för första gången som ett försvar av Melanie Klein 1946 (McWilliams, 2001). Allt som patienten säger och gör inom ramen för det psykoterapeutiska fältet har vad Igra kallar överföringsimplikationer. I förlängningen innebär detta att terapeuten med hjälp av överföringen kan organisera patientens associationer. Terapeuten skapar på så sätt mening i det som kan tyckas osammanhängande. I denna process kan terapeutens egen motöverföring hindra terapeuten från att fungera effektivt (Igra, 2002).

Bo Sigrell (2001) definierar överföring som att patienten är omedveten om att hans reaktioner på terapeuten egentligen riktar sig mot en annan person i patientens inre värld. Patienten upprepar känslor och reaktioner som en gång varit riktade mot viktiga personer i patientens utveckling. Istället för att minnas en händelse så återkommer känslan i relationen till terapeuten. Patienten upprepar detta eftersom en förändring skulle innebära en psykisk smärta, överföringen är alltså ett slags motstånd. Överföringen är en viktig informationskälla och ett verktyg, eftersom patienten genom överföringen kommer i kontakt med och ger information om viktiga händelser som präglat hans liv (Sigrell, 2001). Precis som Igra så ser Sigrell överföringen som synonymt med ett försvar, nämligen förskjutning. Sigrell varnar här att förväxla detta med projektion. Sigrell menar vidare att skillnaden mellan vardagsupprepning och överföringen i den terapeutiska situationen är att upprepningen kan tydliggöras och undersökas i överföringen. I psykoterapin betar sig patienten likadant som i andra situationer,

men i terapin kan man studera och analysera detta beteende och dessa känslor. Ramarna förstärker och förtydligar sålunda överföringen (Sigrell, 2001).

Sigrell (2001) skiljer på fyra typer av tolkningar: aktuell tolkning, historisk tolkning, överföringstolkning och fullständig tolkning. Terapeuten lär sig efterhand att känna igen hur patienten upprepar sina inre konflikter i sina relationer och terapeuten kan sålunda göra patienten uppmärksam på detta. Teorin om överföringen utmärks av att uppmärksamheten pendlar mellan de två polerna nutid och dåtid, man kan aldrig bortse helt från någon av dem. Sigrell (2001) hävdar också att målet med terapin är just att ge patienten en ökad självförståelse, och att detta sker i relationen till terapeuten. När terapeuten lyckas ge patienten en förståelse för att känslorna inte är riktade mot terapeuten, utan att de snarare är en upprepning av känslor som tillhör patientens historia, tar terapin ett steg framåt. Det som ger styrka åt överföringstolkningen är att den ges här och nu istället för där och då. Med fullständig tolkning menar Sigrell de tillfällen då terapeuten lyckas visa hur klienten upprepar ett mönster både i relationer utanför terapin och i relationen till terapeuten (Sigrell, 2001).

Ett problem med att se överföringen som något som uteslutande har med relationen mellan klienten och terapeuten att göra är att det begränsar terapins framsteg till det som händer i terapirummet. Men då det händer att analysanden efter avslutad terapi fortsätter göra nya insikter så borde denna definition av överföring kanske utvidgas och handla mer om att patienten överför omedvetet material, sammanhang och avsikter, till en medveten nivå. Detta arbete inleds förvisso i terapin men det finns inget som säger att analysanden inte kan fortsätta detta överförande även efter avslutad terapi. Detta är en av anledningarna till att det är nödvändigt att använda en vidare definition av överföring. Ytterligare ett problem är att både Igra och Sigrell jämför överföring med ett försvar, dock olika försvar. En vidare definition av överföring kan tjäna till att fungera som ett sätt att se överföringen som ett område där även patientens försvar kan gestaltas. Om överföringen är detsamma som ett försvar då behövs det sannerligen ingen ytterligare term för detta försvar. Överföring och motöverföring är bara två sidor av samma mynt (Lacan, 1991/2003). Här blir terapeutens känslor ett instrument för att tolka patientens känslor och reaktioner. Affektteorin ger tillsammans med Lacans vitalisering av språkets funktion i analysen den nyckel som behövs för att kunna se detta. Tolkningen rör sig hela tiden mellan helheten och delarna i patientens historia. Diskrepanser ger upphov till att känslor väcks som terapeuten sedan måste bearbeta för att kunna omtolka, eller rättare tolka, det som patienten berättar och det som utspelar sig i rummet på en annan nivå. Detta är

psykoanalysens hermeneutiska cirkel. Sigrell kommer nära detta då han pratar om olika typer av tolkningar. Överföring har snarast med förvandlingen från omedvetet till medvetet att göra. För att gå vidare är det av vikt att först undersöka Freuds överföringsbegrepp.

Freuds överföringsbegrepp

Freuds term överföring är intimt förknippad med flera av hans centrala termer som: trauma, fixering och det omedvetna. För att förstå vad Freud menar med överföring är det därför viktigt att först titta närmare på dessa begrepp. Vad det gäller fixeringen menar Freud att analysen visar att den neurotiska patienten i sina sjukdomssymptom och i följderna av dessa, återupplivar en bestämd period i sitt förflutna liv:

De traumatiska neuroserna visar genom tydliga tecken att de grundar sig på en fixering vid ögonblicket för den traumatiska olyckshändelsen [...] Det är som om de sjuka aldrig riktigt kunde bli den kvitt, som om den fortfarande låg framför dem som en olöst aktuell uppgift, och den uppfattningen tar vi på fullständigt allvar. Den visar oss vägen till en, låt oss säga ekonomisk syn på själsliga förlopp. Ja, uttrycket traumatisk har ingen annan betydelse än just den *ekonomiska*. Så kallar vi en upplevelse som inom en kort tidsperiod tillför själslivet ett sådant starkt ökat antal retningar att det inte är möjligt att avlägsna eller bearbeta dem på det vanliga sättet, något som oundvikligen resulterar i långvariga störningar i energihushållningen. Denna analogi måste locka oss till att betrakta som traumatiska också de upplevelser som våra neurotiska patienter tycks vara fixerade vid [...] Neurosen skulle då likställas med en traumatisk sjukdom och skulle uppkomma genom oförmågan att göra sig kvitt en alltför starkt affektbetonad upplevelse. (Freud, 1917/1996, s. 256f)

Freud förklarar vidare att fixeringen är mera utbredd än neurosen och att även om neurosen alltid måste innehålla en fixering så gäller inte det omvända. Med omedvetna själsliga förlopp menar Freud helt enkelt att man är omedveten om hur en handling anknyter till en upplevelse, man förstår helt enkelt inte sammanhanget. Upptäcker man sammanhanget kan man fortfarande vara omedveten om avsikten (Freud, 1917/1996). Neurotiska patienter är alltid omedvetna om symptomens innebörd och genom analysen kan patienten bli medveten om att dessa symptom härrör ur omedvetna processer: ”Möjligheten att genom analytisk tolkning ge symptomen en innebörd är ett orubbligt bevis för att omedvetna själsliga förlopp existerar eller – om ni föredrar en annan formulering – att man nödvändigtvis måste anta existensen av omedvetna själsliga förlopp”(Freud, 1917/1996, s. 260). En uppfattning tycks vara att Freud med omedvetet menar något som vi varit med om men sedan glömt bort, detta är dock en felaktig uppfattning och Freud använder istället termen amnesi då han pratar om bortfall av minnen eller samband. Bortträngning är en annan av Freuds centrala termer och denna term använder Freud för att beskriva det patogena förlopp som demonstreras för oss genom motståndet, det är alltså något som varit tillgängligt för det medvetna men som sedan trängts tillbaka. Freud ser sina begrepp som ofullständiga och problematiska men poängterar

samtidigt, vilket redan uppmärksammats, den heuristiska principen. Freud ser neurotikerns symptom som ett substitut för den tillfredsställelse som han tvingats avstå från i tillvaron och för Freud går terapin ut på att förvandla omedvetet till medvetet (Freud, 1917/1996). Detta sätter också en tydlig gräns för det terapeutiska arbetet: ”Vår terapeutiska insats måste väl vara den att vi ersätter omedvetet med medvetet, förvandlar omedvetna sammanhang till medvetna [...] Där det inte finns bortträngning eller någon analog psykisk process att upphäva, där kan vår terapi heller ingenting uträtta” (Freud, 1917/1996, s. 400). Terapin ska alltså genom terapeutens tolkningar transformera det omedvetna till det medvetna hos patienten.

Freud ser överföringen som ett av terapins kraftfullaste redskap och använder termen överföring i vid bemärkelse. I *Drömtydning* använder Freud (1900/1996) överföring för att beskriva hur vi flyttar över ett redan utbildat känslöförhållande på en ny bärare. Men han använder även överföringsbegreppet för att beskriva flyttandet av ett innehåll från en dröm till en annan dröm. Han använder vidare överföringsbegreppet för att beskriva hur klienten flyttar över ett innehåll på terapeuten (Freud, 1900/1996). Detta är dock bara ett uttryck av överföringen. Senare använder Freud ofta överföring för att beskriva just relationen mellan klient och terapeut, men detta är ingalunda den enda betydelsen han använder termen i. I *Bortom lustprincipen* skriver Freud (1920/2003) om överföring då han ska förklara hur laddningar i det omedvetna flyttas till det material vi har tillgänglig. Det verkar troligt att Freud många gånger använder överföringen för att beskriva det som händer i relationen mellan klient och terapeut just därför att det var här överföringen blev mest tydlig och kunde synliggöras för klienten. Freud menar att överföringen finns förberedd hos klienten och att den är ett faktum då terapisituationen i sig inte kan förklara uppkomsten av känslorna. Freud menar också att överföringen är något som analysanden tar med sig in i terapin. Överföringen övervinns genom att terapeuten visar för analysanden att dennes känslor inte härrör från den nuvarande situationen, utan att det är en återupprepning av något som analysanden tidigare upplevt. Upprepningen förvandlas sålunda till erinring (Freud, 1917/1996).

Problemet som kvarstår är vad som möjliggör att terapeuten upptäcker överföringen. Här använder sig terapeuten av tolkningen som sitt redskap. Här är det viktigt att komma ihåg att överföring kan vara rent språklig, den behöver alltså inte ha något med relationen mellan patient och terapeut att göra. Istället kan man säga att all form av terapeutiskt material kan ha

ett inslag av överföring, överföring kan ske även utanför terapin. Freud uppmärksammar detta då han tittar på överföringen i relation till motståndet:

Vi märker snart att överföringen själv endast är ett stycke upprepning, och upprepningen är överföringen av det bortglömda förflutna inte bara på läkaren utan också på alla andra områden i den nuvarande situationen. Vi måste alltså vara beredda på att analysanden ger sig hän åt tvånget att upprepa, som nu ersätter impulsen att minnas, inte bara i det personliga förhållandet till läkaren utan också i alla andra samtidiga verksamheter och relationer i hans liv [...] Ju starkare motståndet är, desto mera torde erinrandet ersättas med agerandet (uppreparandet). (Freud, 1914/2002, s. 180)

Det är viktigt att tillägga att Freud här pratar om en person som går i analys, men det finns inget som säger att man inte kan utvidga detta och säga att det är något som ligger i själva överföringens natur. Överföringen är helt enkelt patientens tendens att spela upp sin grundkonflikt eller sin fixering i olika sammanhang. Detta är också Igras uppfattning:

Överföringen beskrevs av Freud som en ny upplaga av en barndomserfarenhet som modifierats och omarbetats i den inre världen, I [sic] terapisituationen framträder överföringen som ett motstånd. I stället för att minnas den ursprungliga infantila situationen förs den över på och upprepas i relationen till en aktuell person. De faktiska kvaliteterna hos den terapeutiska situationen och terapeuten används omedvetet av patienten för att dramatisera sina inre objektrelationer, överföringen som den konkret tar sig uttryck representerar en kombination av latenta reaktionstendenser hos patienten och de verkliga egenskaperna hos terapeuten som patienten använder som ett slags rekvisita för att gestalta sitt omedvetna inre drama. (Igra 2002, s. 186)

Överföring har här sin ursprungliga betydelse som metafor. Idag överbetonas relationen mellan klient och terapeut i teorierna om överföring. Men det som utspelar sig i terapin är alltså endast ett exempel på överföring. Det terapeutiska materialet, oavsett om det har med relationen mellan terapeut och analysand att göra eller om det är rent språkligt, kan nu istället ses som en metafor för analysandens fixering. Den definitionen av överföring vi här kommer att använda är alltså en vidare definition än de som vi tittat på ovan. Analysandens inre värld spelas alltså ut eller regisseras av analysanden i det terapeutiska materialet, men även i allt annat material.

Lacan (1966/2002) uppmärksammar oss på att begreppet överföring [*Übertragung*] introduceras i *Drömtydning* som en formel för kopplingar och substitution. Detta är de formler som vi ger signifianten i dess överföringsfunktion. Överföring blir först senare namnet på drivfjädern i den intersubjektiva kopplingen mellan analytiker och analysand. I ljuset av hur Freud använder begreppet i sina tidigare verk framgår det att det finns en koppling mellan de två betydelserna. Utifrån denna förståelse av överföringen har det nu blivit dags att titta på motöverföringen, ett begrepp som är starkare förknippat med tolkningsarbetet eftersom det antas röra analytikerns känslor.

Motöverföring

Vad det gäller motöverföring så råder det även här en brist på tydliga definitioner (Argus-Zivaljic & Svensson, 1998). I *Motöverföring* (1999) diskuterar och exemplifierar flera av Sveriges ledande psykoanalytiker begreppet motöverföring, gemensamt för dem alla är att motöverföringen har att göra med det terapeutiska genombrottet, i vissa fall gränsar beskrivningarna av motöverföringen till magiskt tänkande, och i andra fall så verkar motöverföringen faktiskt inte vara något annat än ett uttryck för ett motstånd hos terapeuten. Trots många likheter och beröringspunkter finns det ingen konsensus bland dessa terapeuter. Här ligger kanske själva kärnan till mycket av problematiken kring psykoanalysen, Freud använder en metod som han ser fungerar, sedan försöker han teoretisera denna metod. Att metoden de facto fungerar ger en grund för otaliga teoribyggen. Det behövs i själva verket inte mycket av teori till något som fungerar, men för att psykoanalysen ska kunna ta ett steg framåt är det nödvändigt med en koherent teori som inbegriper de viktigaste aspekterna. För Sigrell är motöverföring alla de känslor, fantasier och handlingstendenser som väcks hos terapeuten genom relationen till patienten. Terapeuten måste vara öppen för sin motöverföring och härbärgera sina reaktioner men även undersöka och fundera på vilken innebörd dessa reaktioner har. Detta är särskilt viktigt när reaktionerna är främmande för oss, trots att de både är spontana och griper tag i oss. Sigrell (2001) skiljer mellan konkordant- och komplementär motöverföring. Konkordant motöverföring betyder att man identifierar sig med patientens självrepresentation, medan komplementär motöverföring betyder att terapeuten identifierar sig med patientens inre objekt. Ludvig Igra (2002) definierar motöverföring som alla de känslor, fantasier och handlingstendenser, som väcks hos terapeuten genom interaktionen med analysandens personlighet. Igra uppmärksammar att det även inom terapeuten sker processer som är en sammansmältning av förflutet och nutid, medvetet och omedvetet, vidare poängterar Igra att terapeutens reaktioner innehåller alla dessa nivåer samtidigt (Igra, 2002). Detta är en viktig aspekt av tolkningsarbetet som återkommer nedan.

Freuds motöverföringsbegrepp

Freud såg motöverföringen som något negativt som utgör hinder för terapin. Första gången ordet motöverföring dyker upp i Freuds verk är i *Den psykoanalytiska terapins framtidsutsikter* (1910/2002). Här skriver han:

Andra innovationer i tekniken har att göra med läkaren själv som person. Vi har blivit uppmärksamma på den "motöverföring" som uppstår hos läkaren genom patientens inverkan på hans omedvetna känslor, och det fattas inte mycket för att vi skall resa kravet att läkaren måste känna igen och bemästra

denna motöverföring hos sig själv. Sedan ett avsevärt antal personer kommit att utöva psykoanalys och utbyta erfarenheter sinsemellan har vi lagt märke till att varje psykoanalytiker bara kommer så långt som hans egna komplex och inre motstånd tillåter och kräver därför att han skall börja sin verksamhet med en självanalys och fortlöpande fördjupa denna, medan han gör sina erfarenheter med patienter. (Freud, 1910/2002, s. 100)

Vid ett senare tillfälle skriver Freud på tal om överföringskärleken:

För läkaren innebär det värdefull upplysning och en nyttig varning för en motöverföring som möjligen kan ligga beredd hos honom. Han måste inse att patientens förälskelse tvingas fram av den analytiska situationen och inte kan tillskrivas hans personliga förtjänster, att han således inte har någon som helst anledning att känna sig stolt över en sådan ”erövring”, som man skulle kunna kalla det utanför analysen. (Freud, 1914/2002, s. 190).

Freud betonar här att överföringskärleken kan användas på två sätt: för läkaren eller för patienten. Lite senare pratar Freud om riskerna med att låta sig bli föremål för patientens förälskelse:

Dessutom är försöket att låta sig glida in i ömma känslor mot patienten inte helt riskfritt. Man har inte sig själv så fullständigt under kontroll att man inte måste befara att någon gång plötsligt gå längre därvidlag än vad man hade för avsikt att göra. Jag menar alltså att man inte får ge upp den neutralitet gentemot patienten som man har skaffat sig genom att hålla motöverföringen nere. (Freud, 1914/2002, s. 194)

För Freud verkar skillnaden mellan överföring och motöverföring endast bestå i att överföringen är det som kommer från patienten medan motöverföringen kommer från terapeuten, och alltså sålunda hindrar terapin, därav den negativa konnotationen. Inte desto mindre så är dessa fenomen närbesläktade i Freuds teori, de är i själva verket bara olika sidor av samma fenomen. Det handlar om att något läggs till, att ytterligare en dimension ges åt materialet i terapin.

Lacans överföringsbegrepp

Utifrån Freuds användning av termen motöverföring, framgår det med tydlighet att motöverföringen inte handlar om analytikerns reaktioner, utan att det snarare handlar om att terapeuten lägger in sitt eget innehåll (signifiant) i den upplevelse som har sitt ursprung i analysanden. Detta är anledningen till att Freud ser motöverföringen som något negativt och oönskat. Enligt Lacan är motöverföring många gånger ett överflödigt begrepp, han menar att det som oftast beskrivs som motöverföring inte är något annat än analytikerns sida av överföringen. Det som Lacan uppfattar som den egentliga motöverföringen bibehåller däremot sin negativa konnotation. Analytikern balanserar överföringen med sin egen vikt, motöverföringen, vilket Lacan ser som en olycklig medvetenhet, jämförd med ett misslyckande att förstå överföringens sanna natur (Lacan, 1966/2002).

Överföringen är en automatisk upprepning, närvaron av dåtiden är därför överföringens realitet. Överföringen är synkronisk vilket innebär att närvaron av det förgångna finns i reproduktionen av handlingen (Lacan, 1991/2003). Överföringen är en repetition av det som redan skett endast för att det har samma form (Lacan, 1973/2001). Därför menar Lacan att det finns en skapande aspekt i manifesteringen av överföringen. Överföringen är kreativ, eftersom subjektet i överföringen skapar något. Här menar Lacan att man skapar något för den Andre, men att överföringen manifesteras i talet med någon. Lacan påpekar också att det saknas en tillfredsställande metodologisk förklaring av överföringsfenomenet (Lacan, 1991/2003). Lacan menar att analytikern ständigt reagerar på analysandens tal även om analytikern endast finns där som en skyltdocka:

[T]he analyst intervenes concretely in the dialectic of analysis by pretending he is dead, by cadaverizing his position as the Chinese say, either by his silence when he is the Other with capital O, or by annulling his own resistance when he is the other with small o. In either case, and under the respective effects of the symbolic and the imaginary, he makes death present. (Lacan, 1966/2002, s. 154)

Analytikern lånar sig åt analysanden och kan därför uppleva spelet mellan signifié och signifiant. När analytikern plötsligt förstår att det som analysanden säger inte alls handlar om det som det verkar handla om på ytan, gör han det för att han i och med att han lämnat sin egen signifié utanför, verkligen upplever signifiantens spel. Om analytikern däremot lägger in sin egen signifié i signifiantstrukturen, så finns det ingen möjlighet att han kan uppleva signifiantens spel i analysandens diskurs. Det enda analysanden då möjligtvis kan upptäcka är sin egen signifiant, sin egen överföring. Detta är anledningen till att Freud varnar för motöverföringen. Som namnet antyder så hindrar motöverföringen överföringen. Tack vare att analytikern tar analysandens plats möjliggörs överföringen.

Det är bara via den Andre, alltså den Andres begär som är vårt begär, som vi kan närma oss det omedvetna (Lacan 1991/2003). Detta nödvändiggör analysen och reducerar självanalysens möjligheter. Det spelar enligt Lacan ingen roll hur välanalyserad terapeuten är, terapeuten försvarar sig inte bättre mot överföringskänslorna ändå, tvärtom! Men detta innebär inte att terapeuten ska blanda in sina egna känslor, i analysen sker det nämligen en mutation på analytikerns begär. Här jämför Lacan terapin med bridge. Analytikern är analysandens medspelare (*partenaire*) som ska hjälpa analysanden att hitta det som finns i sin medspelares kort. Men analytikern ska inte ha någon medspelare, analytikern ska uppföra sig som en död vilket innebär att han ska veta vilka kort som delats ut (Lacan, 1991/2003). Analytikerns

känslor i terapin tillhör alltså inte honom själv utan analysanden. Men om analytikern blandar in sina egna känslor, sina egna kort, uppstår motöverföringen. Det gängse sättet att uppfatta motöverföringen som en projektion av det onda objektet in i analytikern ser Lacan som ett magiskt tänkande. Lacan förklarar istället detta med att vi genom överföringen görs till den plats som innehåller det fundamentala objektet (som Lacan kallar lilla a) som subjektet sätter i spel i analysen. Analytikern blir platsen där subjektet riktar sitt begär. Men detta är inte motöverföring utan istället en del i överföringen, dess nödvändiga konsekvenser. För att analytikern ska se detta måste han förstå att det inte spelar någon roll om han förstår eller inte, tvärtom ska han ifrågasätta det han förstår (Lacan, 1991/2003).

Skillnaden mellan signifié och signifiant gör det möjligt att förklara överföringen. För att förstå hur detta är möjligt är det nödvändigt med en omväg via schackspelet och skillnaden mellan det psykotiska och det neurotiska. Schackspelet tjänar här som ett illustrerande exempel. Efter att spelarna gjort 15 drag var finns en pjäsuppställning på brädet, för någon som kommer utifrån är det svårt att se spelet trots att den egentliga pjäsuppställningen är lika synlig för den som kommer utifrån som för spelarna själva. Anledningen till detta är det inte genom en direkt blick på spelarnas positioner går att se spelets dynamik, eller de drag som lett fram till den aktuella ställningen. Att förstå pjäsernas värde och hur de får flytta sig kan liknas vid signifién eller det symboliska. Att förstå spelets impuls, alltså dragen som lett fram till den aktuella uppställningen, tillåter oss att fortsätta rörelsen in i framtiden och detta kan liknas med signifianten. Dynamiken i spelet utgörs av kombinationen mellan signifié och signifiant nivån, alltså spelets rörelse men även pjäsernas värden. Experten kan om han kommer utifrån direkt uppfatta dynamiken i spelet och se de möjliga dragen och deras konsekvenser. Experten kan därför liknas vid analytikern då han kan sägas besitta textuell kunskap, för att använda Kristevas term. Men trots att experten har denna kunskap så måste han vara öppen för att han faktiskt inte vet vad som ska hända, den ena av spelarna kan vara ett geni som Bobby Fischer, schackgeniet som slog superdatoren Deep Blue. Denna möjlighet representerar det reala, det som vi aldrig når fram till. Denna analogi kan tjäna ett annat syfte. Neurotikern kan sägas fastna i signifién, den neurotiske tappar sålunda impulsen (signifianten) och lägger allt sitt intresse på den nuvarande uppställningen, detta är tydligt i tvångsneuroser. Signifianten är dock aldrig helt medveten för någon. Vad den psykotiska däremot tappar är signifién, mönstret finns med för honom men spelarnas värde och tillåtna rörelser är inte längre tillgängliga för honom. Det symboliska tappar så att säga sin vardagliga funktion och laddning och tecknets signifié står vidöppen. Detta leder till oändliga associationskedjor utan

uppenbara kopplingar. Psykosen överbetonar signifianten medan neurosen överbetonar signifién, den "normal" befinner sig mitt emellan. Därav har alla både psykotiska och neurotiska rester. Detta är en självklarhet utifrån Lacans lära om det imaginära och det symboliska.

Neurotikern har ett omedvetet, även om han inte minns eller ser de drag (signifianten) som lett fram till denna punkt så finns spåret av dem i hans omedvetna. Den psykotiske har däremot inget omedvetet! Detta är förklaringen till att de vid till exempel DMT testning ser bilden redan vid första exponeringen. Det är också avsaknaden av det omedvetna som gör att signifién öppnas mot oändligheten och detta är i sin tur anledningen till att den psykotiske börjar producera hallucinationer och berätta utförligt om det som de hittar i bilden, som inte har stöd i den faktiska bilden. Distinktionen mellan synkroni och diakroni tillåter sig även på uppdelningen psykotisk och neurotiskt. Signifién är det diakrona eller det symboliska. Signifianten och det imaginära är den synkrona dimensionen, som inte har med den historiska kontexten att göra, det är bara signifiantmönstret som är synligt, det som blivit format av den preoidipala relationen. Den psykotiska har inget omedvetet eftersom han lever i det imaginära och har tappat det symboliska. Detta får implikationer för behandlingen av psykoser, här gäller det inte att komma åt det omedvetna utan snarare att ge dem en varaktig koppling till signifién. Strukturen, eller dynamiken i exemplet med schackspelet, är det sättet som signifianten interagerar med signifién, det vill säga signifiantens spel.

Tanken är att det imaginära är liknande för alla människor, men att signifién, alltså innehållet vi lägger i tecknet, är avhängig den individuella levnadshistorien och att kopplingen mellan det imaginära och det symboliska skiljer sig mer åt än det omedvetna (det imaginära) men mindre än det medvetna (symboliska). Den affektiva reaktionen på ett och samma stimuli (de neurofysiologiska korrelaten) bör i så fall bli liknande för människor, eftersom affekten är protolingvistisk reaktion och sålunda tillhör det imaginäras ordning. Men då affekten medvetandegörs, blir till en känsla, får den olika betydelse eller signifié (jämför tolkningen). Här borde alltså den omedvetna reaktionen vara mer unison än den medvetna. Det är i tolkningen som signifianten har sitt spel, informationen inordnas i mönster genom överföringen. Affektteorin får här tjäna som den bro som är nödvändig för att förstå hur det hela kan tänkas gå till.

Affektteori

Holland (1975) menar att det saknas teori vid testning av neurofysiologiska korrelat, detta beror på att Holland, när han gjorde sin undersökning av läsarnas upplevelser, inte tycks ha haft tillgång till affektteorin. Trots att Holland ser läsarens känsla som responsen så ratar han neurofysiologiska test och koncentrerar sig på läsarens ord. Holland menar att känslor ska innefatta tankar och att responsen inte får begränsas till en tidpunkt, eftersom läsaren kan ändra sig i efterhand: "Certainly the teaching of literature aims at sophisticating responses beyond that first impulse" (Holland, 1975, s. 43). Med hjälp av affektteorin går det att titta på läsarens omedelbara och omedvetna reaktion för att sedan jämföra denna med den medvetna bearbetningen av responsen. Sålunda är det möjligt att se hur det omedvetna och det medvetna samverkar. Nathanson skriver att vi idag har tillgång till den teknik som krävs för att testa Freuds teorier: "Many of his [Freud] contributions hold up even today, when our science is advanced enough to provide the technology needed to test his theories" (Nathanson, 1992, s. 25).

Silvan Tomkins var den som grundade affektteorin. Affektteorin är en metod som integrerar psykoanalytisk teori med medicin. Med utgångspunkt i Darwins upptäckt att ickeverbala känslouttryck är universella, står affektteorin för en eklektisk teori där allt som överhuvudtaget är känt om känslor inordnas i ett system. Affektteorin handlar om det biokemiska systemets flexibilitet. Trots att barnet inte kan erfara komplexa emotionella stämningar så kan uttrycken för dessa emotioner iakttas i barnet, dessa uttryck förblir de samma genom hela livet. Trots att alla människor har samma biologiskt nedärvda känsloregister och visar samma uttryck så kommer de olika känslorna att betyda helt olika saker för den vuxna människan (Nathanson, 1992).

För att skilja det biologiska från det biografiska inför Tomkins fyra termer: affekt, känsla, emotion och sinnesstämning. Affekt är den biologiska delen av emotionen, affekten utlöses då ett definierbart stimuli aktiverar en mekanism som frigör ett känt mönster av biologiska händelser. Det finns nio stycken medfödda affekter¹² och var och en av dessa följer sina egna mönster. Affekten håller i sig från några hundradelar till några sekunder. Affekten har sitt säte i reptilhjärnan och är helt omedveten. Känsla betyder att organismen blivit medveten om

---

¹² Nathanson skiljer mellan positiva affekter (Intresse-iver och glädje-njutning), neutral affekt (förvåning-övertäckning) och negativa affekter (rädsla-skräck, oro-vånda, ilska-raseri, ogillande av lukt, avsky-äckel, och skam-förnedring).

affekten, känslan involverar kunskap och förståelse, känslan är emotionens psykologiska aspekt. Emotion är det komplexa samspel av en affekt med dess minnen och de affekter dessa i sin tur utlöser. Genom erfarenheten har affekten blivit inlätad i minnet. Emotionen är biografi. Affekten blir en emotion då den placeras i ett *script* eller en i historia. Alla har mer eller mindre samma affektmekanismer men hur man förstår eller kommer ihåg en upplevelse av den medfödda affekten skiljer sig. Detta innebär att för att förstå någons ilska så gäller det att förstå personens historia. En emotion håller i sig så länge man finner minnen som utlöser effekten. Sinnessämningen påverkas då minnena väcker upp glömda minnen, sinnessämningen kan hålla i sig timmar eller dagar (Nathanson, 1992). Varje affekt känns olika eftersom de utlöser olika grupper av kroppsreaktioner. Rösten är ett viktigt instrument i affektsystemet. Blodomloppet, svettning, hållningen och andningen är andra viktiga platser där affekten övar påverkan, men viktigast är ansiktet. Affektens funktion är att förstärka det stimuli som satte den i rörelse. Eftersom affekten först upptäcks i skinnet och i ansiktsmuskulaturen, är det genom medvetandet av dessa uttryck som barnet upptäcker vilken affekt som utlösts. Affekterna är sålunda en kraftfull länk till den yttre världen, först hos barnet men även hos den vuxna (Nathanson, 1992). Enligt Nathanson (1992) formar vi själva kopplingen mellan affekten och det som utlöser den, det finns sålunda enligt Nathanson ingen inneboende koppling mellan en affekt och en särskild källa.

Marianne Sonnby-Borgström (2002) har visat att affektsmitta sker mellan två personer genom att göra studier på neurofysiologiska korrelat i olika situationer. Dessa studier innefattar förutom själva språket även moment som inte är av rent språklig karaktär, som till exempel tonfall och mimik. För att se på huruvida språket som sådant kan bära affekter kan man titta på neurofysiologiska korrelat vid läsandet av en text. Att affektsmitta förekommer i en terapeutisk situation där man såväl lyssnar på tonfall som ser den andres minspel är föga förvånande. Att affektsmitta skulle kunna uppstå som en konsekvens av själva texten verkar mindre självklart. I Nathansons (1992) affektteori saknas tankar kring språkets betydelse för affekten. Det verkar snarast som om affekterna endast har med det ickespråkliga att göra. På ett sätt verkar detta logiskt eftersom affekterna påverkar det förspråkliga systemet och så att säga går direkt på de mer basala delarna av hjärnan. Men om Lacans tanke om skillnaden mellan signifié och signifiant verkligen stämmer så borde ju signifianten vara affektbärande i och med att den precis som affekterna har med det förspråkliga, eller det imaginära. Genom ett enkelt test borde det gå att se om det rent språkliga påverkar affekterna. För att utröna detta är det endast nödvändigt att jämföra neurofysiologiska korrelat vid läsningen av en text med

den subjektiva tolkningen av texten. Detta kommer att göras i föreliggande uppsats men först efter en eklektisk ansats att sammanföra tankarna om språkets betydelse, överföringen och affektteorin, i en sammanhängande teori.

Dagens teknik visar att affektsmitta kan ske mellan två personer (Sonnby-Borgström, 2002). Monsen (1991) menar att affektsmitta ingår som en central del i motöverföringen. Andra hävdar att detekteringen av affektsmittan bygger på intuition, där definitionen av intuition är omedelbar icke-verbal kunskap utan känd kognitiv process (Argus-Zivaljic & Svensson, 1998). Det går dock inte att nöja sig med en dylik definition av affektsmitta, en vetenskaplig förklaring bör eftersträvas. Därmed inte sagt att det kanske just handlar om intuition men det återstår att se. Modell (1990) ser motöverföringen som terapeutens reaktioner på en metakommunikation som analysanden tar till då den saknar förmågan att uppfatta sina egna affekter. Trots att analysanden alltså inte är medvetna om vad den känner lyckas analysanden genom denna metakommunikation förmedla något till analytikern. Motöverföringen ses alltså av Modell som ett svar på överföringen. Studier av alexityma¹³ patienter gör gällande att motöverföringen kan vara stark i arbetet med dessa patienter trots att de inte har någon direkt tillgång till sina känslor (Kreitler, 2002). Det möjliggörs sannolikt tack vare att språket genom signifiantens spel är affektbärande.

Jurgen Reeder (1992) ger affekten en central plats, han ser den som förbindelsen mellan signifianten (uttrycket) och det uppenbarade varat å ena sidan och kroppen å den andra. Att språk och känslor är sammankopplade är inget mysterium men på vilket sätt de är det är fortfarande oklart på många punkter. Hur språk och känslor hör ihop har bland annat den amerikanske forskaren James W. Pennebaker tittat på. Pennebaker har hittat ett samband mellan användandet av pronomen och förbättring av psykisk hälsa, sambandet gör gällande att en större variation av pronomen och ett mindre frekvent användande av pronomen som *jag*, *min* etc. är ett tecken på förbättrad hälsa. Pennebaker tror att detta kan ha att göra med att pronomen processas på ett annat sätt än substantiv. Syntetiska ord som pronomen och konjunktioner processas i Brocas area i frontalloben. Det är också främst i frontalloben som avvikelser kan iakttas vid depressioner. Vidare har Pennebaker påvisat att emotionell bearbetning genom skriven text leder till förbättring av hälsan (Pennebaker, 2005). Detta är ett exempel på hur man kan visa på sambandet mellan språk och känslor genom moderna statistiska

---

¹³ Alexityma personer har svårt för att verbalisera känslor och att skilja mellan känslor och kroppssensationer.

analyser och textanalysprogram. Ett annat exempel på kopplingen mellan språk och känslor ger Staffan Sohlbergs studier på prestation och subliminal varseblivning av dynamiskt laddade meningar (Sohlberg och Jansson, 2002). Detta är bara två exempel på kopplingen mellan språket och känslor. Hur kopplingen mellan språk och känslor ser ut är däremot fortfarande oklart.

Genom affekterna är det möjligt, tack vare att vi delar samma biologiskt nedärvda affekter, att kommunicera med andra. Men betyder inte detta att människor faktiskt i sitt inre, alltså i den imaginära sfären, faktiskt upplever saker på ett liknande sätt? Om någon förstår en affekt på ett sätt och en annan person förstår den på ett annat sätt så sker väl ingen kommunikation, i sådana fall sker väl snarast något som skulle kunna kallas en *misskommunikation*. Denna *misskommunikation* sker alltså genom affektsmittan. Vad affektsmittan egentligen tyder på är att människor innerst inne, bortom det symboliska i det imaginära, upplever saker likadant. Men att dessa upplevelser på väg mot medvetandet tar olika vägar beroende på vilka erfarenheter varje enskild individ har. Eftersom dessa erfarenheter påverkar hur affekterna symboliseras eller förstås. Neuropsykologin kan hjälpa till att bringa klarhet i detta.

Hjärnhalvorna processar information på olika sätt, de processar inte olika information (Banich, 1997). Den vänstra hemisfären är den verbala hjärnhalvan som bearbetar information på ett analytiskt sätt, i delar med särskild tonvikt på temporala samband, alltså det diakrona. Den högra hemisfären däremot är den spatiala och ickeverbala hjärnhalvan, den bearbetar informationen i gestalt, alltså i hela bilder på ett holistiskt vis med särskild emphasis på de spatiala sambanden, alltså det synkrona. Det är därför uppenbart att den högra hjärnhalvan är mest aktiv i processandet av metaforer, eftersom metaforen är en retorisk figur (det vill säga gestalt). Detta innebär att båda hemisfärerna simultant bidrar till utförandet. Vidare är corpus callosum är den struktur där informationen överförs mellan de båda hemisfärerna, även om rudimentär information i dikotom form överförs av subcorticala strukturer (Banich, 1997). Det finns även tydliga bevis för att spädbarnets hjärna redan är lateraliserad. Hjärnan har också en stor plasticitet de första åren som sedan försvinner. Den initiala överproduktionen av neuron och synapser antas tjäna till att ge hjärnan en maximal kapacitet att svara på miljön. Medan neuron döden och tuktningen av synapser i sin tur ger hjärnan kapacitet att anpassa sig till miljön (Banich, 1997).

Det verkar som om den vänstra hjärnhalvan möter informationen med lagrad information, medan den högra hjärnhalvan tar in helheten och hittar övergripande mönster. Den högra hjärnhalvan verkar ha en mer direkt koppling till det imaginära, det vill säga det förspråkliga, medan det symboliska hör den vänstra hjärnhalvan till. Detta skulle kunna innebära att människan tack vare språkets dominans har en mer direkt tillgång till informationen i den vänstra hemisfären. Medan informationen i den högra hemisfären är mer indirekt, i och med att informationen för att den ska bli begriplig måste klädas i ord. Det verkar alltså som den högra hemisfären är det imaginäras hemvist och den vänstra hemisfären är det symboliskas hemvist. Att schizofrena patienter uppvisar störningar i den vänstra hemisfären (Banich, 1997) ger tyngd åt tanken att den psykotiske endast har full tillgång till det imaginära.

Affekterna torde påverka den högra hemisfären på ett mer direkt sätt, eftersom det imaginära utvecklingsmässigt ligger före det symboliska i tiden. Sålunda borde det imaginära ha formats mer av barnets tidiga känsloliv. Av samma skäl borde informationen i den högra hemisfären ha en mera direkt påverkan på affekterna. Detta innebär att det inte är nödvändigt att vara medveten om något för att det ska kunna ha påverkan, det påverkar så att säga på en omedveten nivå. Primärprocessen har alltså sin hemvist i den högra hemisfären medan sekundärprocessen har sin hemvist i den vänstra hemisfären.

Själva överföringen består i att information som processas av den högra hemisfären påverkar affekter innan dessa blivit medvetna, genom att affekterna väcks och hålls igång så skapas en medvetenhet men det går inte att förklara angående vad. För att förstå den känslomässiga reaktionen är det nödvändigt att omarbota informationen tills det går att förstå vad som orsakade känslan. Här skapas plötsligt mening där det tidigare inte gick att finna någon mening, eller så skapas en ny mening där det tidigare fanns en annan. Denna process möjliggörs genom att den högra hjärnhalvan uppfattar den diakrona dimensionen och den vänstra hjärnhalvan den synkrona. Överföringen upplevs när subjektet blir synligt, när de två nivåerna går ihop i en mening. Överföringen är helt enkelt en överföring av det imaginära på det symboliska.

Lacan (1966/2002) menar att trots att det omedvetna är den censurerade delen av subjektets historia så har det oftast skrivits ner någon annanstans: i kroppen, i minnen från barndomen, i den semantiska utvecklingen, i traditioner. Även om Lacan menar att den censurerade historien skrivits ner i kroppen på så sätt att de hysteriska symptomen avslöjar en språklig

struktur så avslöjar detta att Lacan inte alls ställer sig främmande för att det omedvetna kan läsas genom neurofysiologiska korrelat, vilket nu möjliggjorts genom affektteorin.

Överföring, affekter och tolkning

Är det möjligt att olika människor uppvisar samma omedvetna reaktioner vid läsningen av en text? Tanken är att texten, i motsatts till vad Holland menar, visst är ett fixerat stimuli. Där Holland intog den ena extrema positionen då han hävdade att det inte finns någon objektiv grund för läsoplevelsen kommer är den andra polen att det endast finns en reaktion på texten. Det innebär i så fall att alla som läser samma text skulle visa liknande neurofysiologiska korrelat, eftersom de neurofysiologiska korrelaten ses en direkt manifestation av omedvetna reaktioner. Utgångspunkten är Lacan som anser att det omedvetna i själva verket är strukturerat som ett språk (1966/2002). Språket är det som finns mellan människor men det är också det som finns mellan det omedvetna och det medvetna. Den psykotiska personen borde också få samma affektiva reaktion på en text, alltså uppvisa samma neurofysiologiska reaktion. Däremot borde tolkningen för en psykotisk människa skilja sig radikalt från andras.

Läsaren är den Andre, genom att låna sig åt texten som analytikern lånar sig åt analysanden går läsaren in i överföringsrelationen i texten, på så sätt kan läsaren uppmärksamma överföringen i form av metonymier och metaforer. Detta sker eftersom subjektet, som finns mellan det omedvetna och det medvetna, strävar efter enhet och mening. Filosofen Paul Ricoeur (1988) har visat hur vårt språk och vår uppfattning av världen är intimt sammanflätande, tack vare vårt subjekt eller det Ricoeur kallar för den narrativa identiteten. I motsatts till vad Kristeva anser, så är det när man inte längre strävar efter mening som meningen hittas överallt. Subjektet är det som finns mellan signifié och signifiant, det som föds mellan det imaginära och det symboliska. Att få syn på detta subjekt är inte lätt, men den neurologiska basen för subjektet borde troligen ligga i kopplingen mellan hjärnans hemisfärer. Något som tyder på detta är det faktum att man kan ha en fungerande överföringsrelation med alexityma personer trots att de inte är kapabla att identifiera sina känslor. För de alexityma verkar signifianten och signifién som två separata system som helt har tappat kopplingen. De kan inte bearbeta känslorna konceptuellt: "Our findings support the conception that AL [alexityma] consists in a dissociation or decoupling between the primary and more advanced stages of elaboration of inputs with potential emotional meaning or even merely potential relation to the self" (Kreitler, 2002, s. 405). Detta tyder på att de alexityma saknar subjekt i Lacans mening, båda sidorna (signifié och signifiant) fungerar men de kan inte hitta mellan

dem. Signifianten kan som vi redan nämnt trots detta göra sig hörd i överföringen och den alexityma är trots att han inte själv kan identifiera sina känslor kapabel att kommunicera dem till terapeuten tack vare språkets affektbärande förmåga.

För att kunna tolka behövs alltså både det imaginära och det symboliska, både signifién och signifianten, både den högra och den vänstra hjärnhalvan. Men det kan vara svårt för analysanden att få syn på signifiantens spel eftersom den symboliska sidan blivit formad av den imaginära redan från början, det imaginära är invävt i det symboliska. Detta är skälet till att det omedvetna är strukturerat som ett språk, och att vi i tolkningen genom signifién kan upptäcka signifianten:

For the interpretation is based on no assumption of divine archetypes, but on the fact that the unconscious is structured in the most radical way like a language, that a material operates in it according to certain laws, which are the same laws as those discovered in the study of actual languages, languages that are or were actually spoken. (Lacan, 1966/2002, s. 259).

Lacan skiljer mellan språkets funktion och dess struktur, strukturen är det som ordnar de element som sätts i spel i det omedvetna. Mellan funktionen och strukturen upprättas de baningar som dominerar det omedvetnas ekonomi. Språket och de symboliska processerna styr överallt i människans värld. Det omedvetna och lustprincipen uppstår tack vare att signifiantstrukturen träder emellan varseblivningen (det imaginära) och medvetandet (det symboliska). Föreställningar finns mellan varseblivningar och medvetande. Det förmedvetna uppstår från den stund människan talar om sin vilja eller sitt förstånd som urskiljbara förmågor. Då kan människan också ge en diskursiv form åt en del av det pladder med vilket hon talar med sig själv. Varseblivningen (det imaginära) av denna diskurs är viktig, därför tenderar Freud, enligt Lacan, att förkasta ytliga representationer eller funktionella fenomen. Talets form får här överordnad betydelse eftersom det kan vittna om sådant som är omedvetet bortträngt. I det omedvetna finns det många sätt att representera negationer metaforiskt, terapeuten måste kunna uppmärksamma detta (Lacan, 1966/2000). Begäret blir mänskligt i det ögonblicket barnet föds in i språket (Lacan, 1966/2002). Överföringen är just det sätt på vilket signifién formas i enhetlighet med signifianten, alltså subjektets plats mellan dessa två system. Överföringen är den plats där den ständiga repetitionen gör sig synlig, konvergerandet av signifiant och signifié.

Överföringen skapar enhet och mening mellan de båda systemen. Detta betyder dock inte att tolkningen är öppen för alla betydelser, alla tolkningar är inte möjliga. Att tolkningens effekt

är att isolera en kärna av icke-mening i subjektet - eftersom kärnan tillhör det imaginära – betyder inte att tolkningen saknar mening. Tolkningens effekt är uppenbarandet av en icke reducerbar signifiant (Lacan, 1973/2001). Lacan menar att vi inte lyssnar på signifién utan att vi alltid lyssnar på signifianten, att signifién endast är en effekt av signifianten (Lacan, 1975/2001). Detta ligger uppenbarligen i linje med affektteorin, och det innebär att vi oberoende av hur vi uppfattar signifién påverkas på samma sätt på affektnivån. Signifianten har så att säga företräde till affekterna.

I tolkningsarbetet ställs analysen av här och nu mot anamnesen, som ett index och en källa till den terapeutiska progressen. Och mot analysen av motståndet ställs den symboliska tolkningen (Lacan, 1966/2002). Ingen markering är tillräcklig för att visa var tolkningen fungerar, förutom om man accepterar – med alla dess implikationer – ett koncept av signifiantens funktion, vilket tillåter att man kan förstå var subjektet är underordnat signifianten. För att dechiffrera de omedvetna upprepningarnas diakroni, så måste tolkningen införa något i signifiantens synkroni som möjliggör en översättning. Detta är precis det som möjliggörs av den Andres funktion i döljandet av koden, det är i relationen till den Andre som det saknade elementet framträder (Lacan, 1966/2002).

En generell tolkningsteori tycks nu vara inom räckhåll. Lacan (1966/2002) säger att tolkningens lagar kan formuleras, men att han avhåller sig från att utveckla dem. Samtidigt säger Lacan att psykoanalytikern är den som är bäst lämpad att hitta de viktiga bitarna i diskursen:

[I]t is the psychoanalyst who knows better than anyone else that the question is to understand which 'part' of the discourse carries the significative term...: he takes the description of an everyday event for a fable addressed to whoever hath ears to hear, a long tirade for a direct interjection, or on the other hand a simple lapsus for a highly complex statement [...]. (Lacan, 1966/2002, s. 48).

Det framgår nu tydligt att överföringen, använd i den ursprungliga vida betydelsen, är av central betydelse för tolkningen. Om studien visar att den omedvetna reaktionen är liknande för de olika läsarna, så borde det innebära att all tolkning måste utgå från överföringen.

SYFTE

Utifrån det filosofiska och många gånger spekulativa resonemanget ovan ska några av antagandena nu testas. Det som ska undersökas är hur språkets koppling till det omedvetna ser ut i praktiken. Detta har möjliggjorts genom att den affektteoretiska skolan gett oss verktygen för att titta på kopplingen mellan psyket och kroppsliga reaktioner. Samtidigt har affektteorin bidragit med en teori som kopplar dessa fynd till den psykoanalytiska teorin. Studien har en nomotetisk ansats, då den är ett försök att klargöra samband och hitta generella lagar. Ovan har det framgått att överföringen har en central plats inom den psykoanalytiska litteraturkritiken och det har även visat sig att det saknas konsensus för vad begreppet överföring egentligen är. Det tycks även helt och hållet saknas studier som applicerar dagens teorier och metoder på receptionen av litteratur. Hypotesen är att det sker en affektsmitta genom det skrivna språket, och att språket i sig påverkar direkt på en affektiv nivå utan att ta vägen via medvetandet. Om en sådan typ av affektsmitta, som har påvisats i relationen mellan analysand och terapeut, även kan påvisas i det skrivna språket, kan detta ses som ett tecken på att den stipulativa definitionen av överföring som diskuterats ovan har bäring. Detta får då följaktligen implikationer för tolkningen av litteratur och det ger också vetenskaplig tyngd åt antagandena om signifié och signifiant som också diskuterats ovan.

Syftet är alltså mångbottnat men det kan likväl skrivas kort: syftet är helt enkelt att utröna om det vid läsningen av en litterär text sker en liknande förändring i känsloupplevelsen hos olika människor oberoende av hur de förstår texten på en medveten nivå. Det som ska testas är alltså huruvida textens struktur i sig är affektbärande. Frågeställningarna som följer på detta är: finns det vetenskapliga belegg för Lacans uppdelning mellan signifié och signifiant; har överföringen med relationen mellan dessa nivåer att göra; är den omedvetna upplevelsen av ett och samma stimuli i princip identisk för olika människor. Inga definitiva svar kommer här att ges på några av dessa frågor, det är inte målet. Däremot kommer var och en av dessa frågor besvaras inom ramen för denna uppsats. Förhoppningen är att frågeställningarna ska stimulera till vidare reflektion och kanske kan de vara en hjälp på vägen mot en ny psykoanalytisk litteraturteori, i skärningspunkten mellan psykoanalys och affektteori.

METOD

Ozolins (1989) påpekar att bidraget av tillämpad psykoanalytisk forskning är knapphändig men att det idag finns tekniker som kan användas för att utforska psykoanalytiska hypoteser. Här ger han ett exempel på hur detta gjorts i Silvermans studier som visat hur vi styrs av omedvetna motiv genom subliminal exponering. Avsikten är att testa den psykoanalytiska hypotesen som presenterats tidigare genom att jämföra information från tolkningen av en text med information av det rapporterade känslotillståndet före och efter läsningen samt med neurofysiologiska reaktioner under läsningen.

Den ursprungliga studien

En text valdes i samråd med handledaren. Detta är en text som heter *Du kommer väl ihåg Urbano Gómez?* (se bilaga A), skriven av den mexikanske författaren Juan Rulfo¹⁴ (1984). Texten valdes utifrån följande kriterier: för det första är texten en emotionellt stark text som kan tolkas på flera olika sätt; texten har vidare ett direkt tilltal, den är alltså skriven i andra person, något som borde förbigå obemärkt för de flesta av testpersonerna men som dock i högsta grad borde påverka testpersonerna om tankarna om språkets koppling till affekterna har bäring; vidare är texten ganska kort, endast fyra sidor, och den torde därför kunna läsas snabbt av testpersonen; slutligen torde få av testpersonerna läst texten tidigare då författaren är relativt okänd i Sverige. Det är tänkbart att en testperson som läst texten tidigare påverkas av detta på ett eller annat sätt.

Vidare bestämdes det i samråd med handledaren att själva testet skulle bestå av mätningar av känslotillståndet med hjälp av MACL (mood adjective checklist) före och efter läsningen av texten. MACL är ett självskattningsformulär som mäter det omedelbara känslotillståndet i sex olika bipolära dimensioner: behag/obehag (hedonisk ton); extraversion/introversion (extraversion); positiv/negativ social orientering (social orientering); aktivitet/inaktivitet (aktivitet); lugn/spänd (avspändhet); kontroll/brist på kontroll (säkerhet). MACL mäter dessa dimensioner genom självskattning i fyra nivåer av 71 stycken adjektiv som beskriver känslotillstånd. MACL har visat sig fungera bra som ett instrument att mäta känslotillstånd och diskriminerar bra även vid upprepade mätningar nära i tiden (Sjöberg, Svensson &

---

¹⁴ Mexikanen Juan Rulfo (1918-1986) anses vara en av de största latinamerikanska författarna. *El Llano en llamas* (Slätten i lågor) är en novellsamling som publicerades första gången 1953 och sedan omarbetades av författaren 1980. Utöver denna novellsamling har Rulfo endast skrivit en roman *Pedro Páramo* (1955). Detta till trots har Rulfos litteratur haft ett ojämförligt inflytande på den latinamerikanska litteraturen. *Du kommer väl ihåg Urbano Gómez* heter i original *Acuérdate*.

Persson, 1979). Alltså lämpar sig MACL för att detektera förändringar i känslotillståndet. MACL mäter frontalloben, affekter omvandlade till känslor, hur man förstår de fysiologiska relationerna. Sinnesstämningen (*mood*) som MACL mäter kan tänkas mäta något som finns mitt emellan det omedvetna och det medvetna, medan den subjektiva tolkningen av texten helt och hållet mäter det symboliska, alltså det språkligt medvetna.

Vidare var tanken att EKG, andning och EMG (elektromyografi) skulle mätas. EMG är ett test som mäter signaler i ansiktets muskler, här mättes kindmuskeln och pannmuskeln. Detta gör man genom att applicera elektroder på ansiktet. Detta möjliggörs genom att det finns detaljerade kunskaper om vilka muskler som är aktiva vid olika emotioner (Ekman, 1982). Kopplingen mellan ansiktsmimiken och affekterna har tidigare belysts, ansiktsmusklerna tjänar här som ett neurofysiologiskt korreolat för affekterna. En möjlig metod som diskuterades var även videoinspelning av ansiktsmimiken, för noggrann studie av denna (Ekman & Friesen, 1978). Detta ansågs dock inte bidra med något eftersom det inte går att urskilja var i texten testpersonerna läser vid en särskild tidpunkt. Slutligen skriver testpersonerna en subjektiv tolkning av texten.

Pilotstudien

Först genomfördes två pilotstudier för att se om allt fungerade i testförfarandet. Endast en person testades åt gången. Testningen började med att ett MACL protokoll distribuerades till testpersonerna. Efter att testpersonen fyllt i protokollen applicerades EKG, utrustningen för mätning av andningen och EMG utrustning. Sedan fick testpersonen vila i tre minuter, varefter en minut spelades in med utrustningen. Detta ger ett första mått på alla korreolat: hjärtfrekvensen, andningen och ansiktsmimiken. Därefter läste testpersonen texten, här spelades den sista minuten in. Sedan fick testpersonen vila i tre minuter igen varpå en minut spelades in. Slutligen fick testpersonen ytterligare ett MACL protokoll och avslutningsvis ombads de att skriva en subjektiv tolkning av texten. Denna rigorösa testning tog nästan en hel timme. Vilket fick som konsekvens att testpersonerna blev trötta och otåliga. Dessutom visade sig testutrustningen vara ytterst känslig för rörelser. Detta gjorde att testresultaten blev otillförlitliga, eftersom det räckte med endast en liten rörelse för att medelvärdet skulle påverkas i EMG testet. För att rekrytera testpersoner hade listor satts upp runt om på Lunds Universitet. Det visade sig dock vara svårt att få tag på testpersoner. Detta sammantaget med de otillförlitliga resultaten på EMG gjorde att testningen reviderades.

Den reviderade studien

Istället för det rigorösa testningsförfarande som återgetts ovan bestämdes i samråd med handledare att endast MACL skulle användas för mätning före och efter läsningen av texten. Samt att testpersonerna skulle skriva ner sina subjektiva tolkningar av texten. För att dessa tolkningar sedan skulle kunna jämföras med eventuella förändringar i det rapporterade känslotillståndet. Därför bestämdes det att tolkningarna skulle klassificeras i olika kategorier som sedan kan jämföra sinsemellan för de olika dimensionerna på MACL. En omedelbar fördel med ett dylikt testförfarande är att antalet testpersoner nu kunde höjas. Istället för 20 som var tänkt i det ursprungliga testet höjdes nu antalet testpersoner till 40. En viktig skillnad mot det ursprungliga testförfarandet är att denna studie endast ger ett mått på upplevd förändring av känslotämningen.

Testförfarandet

Testpersonerna testades på humanistiska fakulteten vid Lunds Universitet. Kontakt togs med testpersonerna genom att testledaren presenterade sig i slutet av föreläsningar och förklarade att han arbetade med en studie om litteratur och känslor och undrade huruvida de var intresserade av att delta i denna studie. Kompensationen som de erbjöds var att resultatet av studien skulle skickas till dem som ville. För dessa tillfällen hade testledaren förberett en stencil som bestod i ett MACL protokoll, texten som tidigare refererats till och ytterligare ett MACL protokoll. De olika delarna i testet förklarades och det poängterades att det var viktigt att de läste texten noggrant, att de svarade det första alternativet som de kom på i MACL protokollet, samt att de skulle skriva ner en subjektiv tolkning av deras personliga intryck av texten på baksidan av stencilen, då de var klara med resten av testet. De olika svarsalternativen på MACL lästes sedan igenom högt (e g: ”fyll i ++ om ordet definitivt stämmer med hur du känner dig just nu, + om ordet något stämmer, - om ordet inte stämmer och – om ordet definitivt inte stämmer med hur du känner dig just nu.”). Slutligen uppmanades testpersonerna att skriva kön och ålder på stencilens framsida. Testningen tog ungefär 20 minuter, testpersonerna lämnade salen när de var klara.

RESULTAT

Stickprovet bestod från början av 43 studerande vid humanistiska fakulteten på Lunds Universitet, tre av testpersonerna föll bort på grund av ofullständiga svar. Gruppen bestod slutligen av 40 testpersoner. Testpersonerna testades vid tre olika tillfällen. Ingen kontrollgrupp användes då avsikten i studien var att se på likheter och skillnader inom vilken population som helst, förutsatt att de skilde sig i tolkningarna av texten. Då det är informationens strukturella egenskaper snarare än dess nivåer som är av intresse borde det inte heller spela någon roll att urvalet till den totala testgruppen styrdes av bekvämlighetsprincipen (Persson & Sjöberg, 1981). Av samma skäl skulle användandet av en kontrollgrupp inte kunnat bidra med användbar information. Eftersom målet med studien var just att se om olika tolkningar av en text (oberoende variabeln), avspeglar sig i skillnader mellan mätningar före och efter läsningen (beroende variabel) på MACL torde detta inte få några implikationer. De olika grupperna delas senare in efter de tolkningar de gjort av texten och tjänar sålunda som jämförelse- och kontrollgrupper åt varandra. Att klassificera tolkningarna i hanterbara grupper var det första steget vid hanteringen av testresultatet, detta är undersökningens kvalitativa sida. Efter genomläsning av tolkningarna ett flertal gånger, började ett mönster framträda. En provisorisk uppdelning i fyra kategorier gjordes, dessa var: 1. Ingen tolkning av texten (ingen), dessa försökspersoner rapporterade att de inte förstätt texten, att de haft tankarna på annat eller att de direkt tyckte att det var en dålig text som saknade en röd tråd; 2. Tilltalet i texten (tilltal), dessa försökspersoner uppfattade textens direkta tilltal och/eller upplevde att texten vände sig till dem och behandlade ett allmänmänskligt tema och/eller rapporterade av delaktighet och kommentar om det gemensamma ansvaret; 3. Påverkad av texten (påverkad), dessa försökspersoner kände sympati med karaktären Urbano Gómez, de kände sig medryckta av texten och/eller rapporterade förändring av den egna känslöstämningen; 4. Beskrivande av innehållet eller berättartekniken (beskrivande), dessa försökspersoner gjorde en "saklig" och distanserad redogörelse av textens innehåll och/eller gjorde en distanserad bedömning av texten utan inslag av påverkan eller tilltalet. Dessa kategorier prövades sedan igen mot de olika tolkningarna och kriterierna visade sig fungera bra för att diskriminera de olika tolkningarna. Antalet tolkningar under respektive kategori blev: ingen 7; tilltal 6; påverkad 16; beskrivande 11 (se bilaga B). Dessa fyra grupper fick utgöra de olika tolkningsgrupperna. Sålunda har en kvalitativ variabel transformerats till en nominalskala som kan användas vid den statistiska bearbetningen, uppsatsen kvantitativa ansats. Endast två av testpersonerna rapporterade att de läst texten tidigare.

Redovisning av resultatet

För att skapa en överblick över den statistiska processen som innefattade upp till 22 variabler, presenteras först den beskrivande statistiken. Av den totala testgruppen är 10 män och 30 kvinnor. De är mellan 19 och 43 år. Tabell 1 visar hur gruppen fördelar sig på de respektive variablerna.

Tabell 1

Deskriptiv statistik av testpersoner samt MACL variabler

Variabler	Minimum	Maximum	Medelvärde	Standardavvikelse
Kön	1	2	1,25	0,439
Ålder	19	43	24,78	5,347
Åldersgrupper	1	3	1,98	0,8
Tolkning	1	4	2,78	1,050
Hedonisk ton före	13	47	24,38	7,274
Extraversion före	14	39	24,58	6,332
Social orientering före	12	37	20,00	4,889
Aktivitet före	18	56	35,18	8,912
Avspändhet före	10	36	23,85	6,282
Säkerhet före	11	33	21,07	5,428
Hedonisk ton efter	13	42	27,07	6,443
Extraversion efter	13	42	27,68	6,689
Social orientering efter	12	39	22,20	5,880
Aktivitet efter	16	53	37,38	8,548
Avspändhet efter	10	36	23,93	6,174
Säkerhet efter	11	32	22,55	4,951
Hedonisk ton differens	-8,0	12,0	2,70	4,581
Extraversion differens	-4,0	13,0	3,10	4,402
Social orientering differens	-4,0	12,0	2,20	3,667
Aktivitet differens	-18,0	18,0	2,20	6,692
Avspänning differens	-7,0	11,0	0,07	4,215
Säkerhet differens	-6,0	9,0	1,52	3,234

(N=40)

Det första steget i den statistiska bearbetningen är att titta på effekterna av den oberoende variabeln (texten) genom att jämföra mätningen före och efter på varje dimension av MACL. Dessa dimensioner är: hedonisk ton (Ht), extraversion (Ex), socialorientering (So), aktivitet (Ak), avspändhet (Av) och säkerhet (Sä). Detta ger ett mått på om den beroende variabeln har en signifikant effekt. Det ger även möjlighet att kontrollera för effekten av den oberoende variabeln på olika dimensioner genom att jämföra effekten mellan de olika dimensionerna. Om det inte blir en signifikant skillnad på en eller flera av variablerna men en signifikant skillnad på andra variabler, borde detta kunna tjäna som grund för att avfärda att effekten

förklaras av trötthet eller inläringseffekter. MACL testet kan i detta fall sägas ha en inneboende kontrollfunktion. För att titta på effekten av den oberoende variabeln görs ett parat t-test, se tabell 2. Det parade t-testet är ett parametriskt test, vilket berättigas av att n-talet är 40, vilket räknas som ett stort sampel.

Tabell 2

Parat t-test med avseende på MACL variabler före och efter läsningen

Faktorpar	Htföre-Htefter	Exföre-Exefter	Soföre-Soefter	Akföre-Akefter	Avföre-Avefter	Säföre-Säefter
Sig. (2-sidig)	0,001	0,000	0,001	0,044	0,911	0,005

I det parade t-testet på MACL mätningarna före och efter läsningen av texten av de olika dimensionerna framgår det att effekten av den oberoende variabeln endast kan förklaras som ett fall av slumpen på variabeln för avspändhet. För aktivitet samt säkerhet erhålls en signifikans på alfa 0,05 och för de övriga variablerna med alfa 0,01. Sannolikheten att skillnaderna mellan mätningarna före och efter läsningen förklaras av slumpen är alltså mindre än fem respektive en procent. Detta tyder på att texten har haft en stor effekt på den rapporterade känslöstämningen. Att avspändheten inte påverkats ger en indikation om att effekterna på de övriga dimensionerna på MACL förklaras just av den oberoende variabeln. Men att den oberoende variabeln inte påverkar avspändheten. Aktivitetsnivån är det som påverkas näst minst, denna får precis en signifikans på alfa 0,05. Att dessa två MACL dimensioner inte skulle påverkas i någon större utsträckning av läsningen var väntat. Att effekten på aktivitetsnivån ändå är signifikant torde snarast förklaras av att testpersonerna var angelägna att ge sig av och att de blev tröttare under testningen. En trötthetseffekt på en av dimensionerna men inte på de andra gör testet mer tillförlitligt. Omvänt så framgår det tydligt att det inte sker någon övningseffekt, det vill säga tendens att svara likadant, i någon större utsträckning. Eftersom det i sådana fall inte skulle ha blivit någon skillnad mellan testningen före och testningen efter läsningen. Detta sammantaget visar en stor effekt av den oberoende variabeln och att det verkligen är den oberoende variabeln som förklarar för effekten.

Nästa steg var att skapa sex stycken nya variabler som benämns differenser. Dessa är mått på differenserna av före och efter testet på de olika dimensionerna (dessa variabler är med i tabell 1). Varje eftervariabel minskas alltså med varje förevariabel, sålunda erhålls ett mått på differensen för varje individ. Samtidigt delas testpersonerna in i tre åldersgrupper. Sålunda fås ett mått på om det finns några signifikanta skillnader som kan förklaras av åldern. För att

grupperna ska bli ungefär lika stora utgörs den första gruppen av testpersoner mellan 19 och 22 år, den andra gruppen mellan 23 och 25 år och den tredje gruppen från 26 år och uppåt. Den första gruppen (19-22) består av 14 testpersoner. Den andra gruppen (23-25) består av 14 testpersoner. Och den tredje gruppen (26-43) består av 12 testpersoner. Dessa mått tjäna det syfte att de tillåter en undersökning av skillnader i differenserna mellan grupperna, för tolkning, ålder och kön. Köns fördelning i de olika grupperna ser ut som följer: grupp 1 (19-22) 1 man och 13 kvinnor; grupp 2 (23-25) 4 män och tio kvinnor; grupp 3 (26-43) 5 män och 7 kvinnor. Ur populationen bestående av 40 testpersoner har det nu uppstått flera olika grupper. Dessa grupper är små, för tolkningarna i snitt tio i varje grupp, för ålder respektive kön några fler. Detta innebär att parametriska test endast kan användas vid en hygglig normal fördelning. Först testas därför normalfördelningen på differensen med hjälp av One-sample Kolmogorov-Smirnov test, se tabell 3.

Tabell 3

One-Sample Kolmogorov-Smirnov test med avseende på differensen för MACL variablerna

Variabel	Htdiffer	Exdiffer	Sodiffer	Akdiffer	Avdiffer	Säddiffer
Kolmogorov-Smirnov Z	0,481	0,848	1,086	0,559	0,626	0,896
Asymp. Sig. (2-sidig)	0,975	0,469	0,189	0,913	0,829	0,399

Kontroll för normalfördelning med One-Sample Kolmogorov-Smirnov indikerade att parametriska test kan användas. Z-värden nära 1 indikerar på en rimlig sannolikhet för normalfördelning. Dessa resultat innebär att ickeparametriska test kan användas trots de små grupperna. Men eftersom grupperna då de klassificeras efter de olika tolkningarna är mycket små så görs först ett test med det ickeparametriska testet Kruskal-Wallis K-oberoende sampel, för att få ett mått på hur stor skillnaden är mellan de olika tolkningsgrupperna, se tabell 4. Nollhypotesen förkastas, det vill säga att skillnaderna mellan grupperna förklaras av slumpen, om den tvåsidiga signifikansen är under alfa 0,20. Tolkningsvariabeln, delad i de fyra olika tolkningarna, används som grupperingsvariabel. Detta görs för att se om det finns någon signifikant skillnad mellan grupperna på differensen för de respektive MACL dimensionerna. Hypotesen är att det inte finns någon skillnad mellan de olika tolkningsgrupperna på differensen i de olika MACL dimensionerna.

Tabell 4

Kruskal-Wallis oberoende sampel med avseende på differensen för MACL variablerna

Variabel	Tolkning	N	Medelvärde	Asymp. Sig.
Hedonisk ton differens	Ingen	7	14,29	0,188
	Tilltal	6	18,58	
	Påverkad	16	25,03	
	Beskrivande	11	18,91	
Extraversion differens	Ingen	7	14,57	0,197
	Tilltal	6	15,00	
	Påverkad	16	23,50	
	Beskrivande	11	22,91	
Social orientering differens	Ingen	7	19,43	0,396
	Tilltal	6	15,67	
	Påverkad	16	24,13	
	Beskrivande	11	18,55	
Aktivitet differens	Ingen	7	19,64	0,587
	Tilltal	6	18,67	
	Påverkad	16	23,53	
	Beskrivande	11	17,64	
Avspändhet differens	Ingen	7	21,00	0,905
	Tilltal	6	18,92	
	Påverkad	16	21,94	
	Beskrivande	11	18,95	
Säkerhet differens	Ingen	7	17,64	0,817
	Tilltal	6	19,08	
	Påverkad	16	22,38	
	Beskrivande	11	20,36	

För att förkasta nollhypotesen räcker det egentligen med en alfa nivå på 0,20. Det är endast två variabler som uppfyller detta. För differensen i hedonisk ton och extraversion betyder detta alltså att skillnaden mellan de olika tolkningsgrupperna är så stor att de inte är dragna ur samma population. Detta förkastar alltså nollhypotesen och innebär för studien att de olika grupperna skiljer sig signifikant på dessa variabler. Hur som helst så är det nätt och jämnt att nollhypotesen kan fällas på en alfa nivå av 0,20, och på en alfanivå av 0,05 får vi ingen signifikant skillnad mellan grupperna. Detta måste givetvis undersökas närmare men det betyder att grupperna inte uppvisar någon signifikant skillnad mellan sig i MACL protokollen före och efter läsningen. Detta trots att texten har en signifikant effekt på känslorapporteringen, och trots att de olika tolkningarna av texten skiljer sig radikalt. Det verkar alltså inte som det spelar någon roll hur man har tolkat texten - vilket är en indikation på hur man förstått den, även om det är viktigt att poängtera att det inte är samma sak – när det gäller skillnaden mellan den rapporterade känslorapporteringen före och efter läsningen av texten. De olika tolkningarna förklarar alltså inte skillnaden i känslotillståndet trots en mycket

signifikant effekt av texten som oberoende variabel. Ett aber är dock att nollhypotesen fälls. Även om alfa nivån precis hamnar under 0,20, på endast två av variablerna så är detta två av de mest intressanta variablerna för studien.

Eftersom normalfördelning visade sig vara rimlig så görs även test med ett parametriskt test, detta för att se om resultaten håller i sig. Det parametriska test som används är Anova. Först jämförs medelvärdena (eftersom det är olika många testpersoner i varje grupp) för de respektive tolkningsgrupperna (faktor) på varje differens (beroende variabel). Sedan upprepas proceduren med samma beroende variabler men med ålder som faktor och slutligen med kön som faktor. Sedan upprepas hela proceduren igen fast den här gången med eftertestvärdena för varje MACL dimension som beroende variabel, se tabell 5.

Tabell 5

Anova, signifikansen för respektive faktor och differens samt eftermätt på MACL variablerna

Variabel	Faktor		
	Tolkning	Ålder	Kön
Hedonisk ton differens	0,347	0,173	0,531
Extraversion differens	0,193	0,264	0,871
Social orientering differens	0,312	0,076	0,326
Aktivitet differens	0,750	0,029	0,485
Avspändhet differens	0,907	0,834	0,430
Säkerhet differens	0,662	0,073	0,330
Hedonisk ton efter	0,096	0,148	0,443
Extraversion efter	0,097	0,112	0,546
Social orientering efter	0,185	0,652	0,903
Aktivitet efter	0,228	0,171	0,067
Avspändhet efter	0,480	0,374	0,632
Säkerhet efter	0,118	0,084	0,800

I tabell 5 framgår det att det endast är åldern som förklarar variansen i aktiviteten, detta är det enda signifikanta samband som finns på en alfa nivå av 0,05. Med utgångspunkt från nollhypotesen, det vill säga att ingen av faktorerna förklarar för skillnaderna i de beroende variablerna, så räcker det med en alfa nivå på 0,20 för att förkasta denna hypotes. På den första faktorn, tolkningen, kan nollhypotesen förkastas i hela fem fall av tolv. Men intressantare är att nollhypotesen endast kan förkastas i ett fall när vi tittar på sambandet mellan differensen och tolkningen. Här räcker signifikansen precis för att fälla nollhypotesen bara vad det gäller extraversion. Differensen mellan mätningarna före och efter läsningen av texten är givetvis vida intressantare än bara eftermättet, som här mest tjänar syftet att

kontrastera differensen. Men faktum att nollhypotesen fälls på alla intressanta variabler då eftermättet används som oberoende variabel indikerar ändå någon form av samband. Det betyder helt enkelt att skillnaden mellan tolkningarna har ett samband, i vissa fall nästan signifikant på alfa 0,05, med eftermättet på MACL, på alla dimensioner utom aktivitet och avspändhet. Men att differensen mellan måttet inte förklaras av skillnaderna i tolkningen av texten. Med en alfanivå på 0,20 förkastas nollhypotesen då åldern används som faktor i alla fall utom fyra. Detta betyder dock inte att åldern förklarar för skillnaderna, för att göra detta måste vi upp till en alfa nivå av minst 0,05. Det betyder däremot att det inte kan uteslutas att åldern förklarar för skillnaderna. Det verkar finnas ett svagt samband mellan åldern och dessa variabler. Då kön används som faktor kan nollhypotesen endast förkastas i ett fall. Här nås nästan en alfanivå på 0,05. Variabel det gäller är aktiviteten i efter måttet. På hela Anova testet för differensen är det, med undantag för extraversionen under tolkningsfaktorn, endast åldern som förkastar nollhypotesen. Och gällande aktiviteten så förklarar dessutom åldern som faktor för skillnaden i den beroende variabeln. Detta motsäger inte hypotesen utan stärker den snarare, eftersom texten inte förväntades påverka aktiviteten. Förändringen i aktiviteten kan förklaras av andra yttre faktorer, så som trötthet etc. Att åldern förklarar för differensen i aktiviteten är sannolikt med tanke på att unga människor generellt har mer energi, och blir otåligare av att sitta stilla.

För att testa hur de olika kategorierna på faktorerna samvarierade med varandra på de olika beroende variablerna gjordes ett Bonferroni post hoc test i anslutning till Anova testet, se tabell 6. Bonferroni post hoc testet gör multipla jämförelser mellan alla kategorier inom faktorn med varandra på alla variabler. Om det finns signifikanta skillnader mellan grupperna så talar detta test om mellan vilka grupper det finns en signifikant skillnad. Det är dock inte möjligt att köra detta test på kön efter som denna faktor endast har två kategorier (man och kvinna).

Tabell 6

Bonferroni post hoc test med avseende på differensen samt eftermätt på MACL variablerna

Relation Variabel		Faktor					Ålder			
		Tolkning						1-2	1-3	2-3
		Ingen- tilltal	Ingen- påverkad	Ingen- beskrivande	Tilltal- påverkad	Tilltal- beskrivande	Påverkad- beskrivande			
Htdiff	1,000	0,655	1,000	1,000	1,000	1,000	0,548	1,000	0,229	
Exdiff	1,000	0,539	0,833	0,736	1,000	1,000	0,737	1,000	0,368	
Sodiff	1,000	1,000	1,000	0,673	1,000	1,000	0,946	0,591	0,072	
Akdifff	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,046	1,000	0,109	
Avdiff	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	
Sädiff	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,284	1,000	0,094	
Htefter	1,000	0,382	1,000	0,579	1,000	0,228	0,387	1,000	0,223	
Exefter	1,000	0,319	1,000	0,215	1,000	1,000	0,987	0,775	0,113	
Soeafter	1,000	1,000	1,000	0,657	1,000	0,315	1,000	1,000	1,000	
Akefter	1,000	1,000	1,000	0,626	1,000	0,494	0,215	1,000	0,604	
Avefter	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,684	1,000	0,714	
Säeafter	1,000	0,460	1,000	1,000	1,000	0,219	0,230	1,000	0,133	

Det finns ingen signifikant skillnad mellan någon av grupperna under tolkningsfaktorn, nollhypotesen kan inte förkastas i något fall. För åldern gäller att det finns en signifikant skillnad mellan grupp 1 och 2 under aktivitetsdifferensen, det verkar också som det finns en trend som indikerar att det finns större skillnader mellan ålders intervall 1 och 2, respektive mellan intervall 2 och 3 än vid en jämförelse mellan intervall 1 och 3.

Slutligen används en korrelationsstudie för att se hur de olika variablerna korrelerar med varandra. Eftersom variabler är kvantitativa och någorlunda normalfördelade används Pearson's r, se tabell 7.

Tabell 7

Korrelationsanalys för kön, ålder, tolkning samt differensen för MACL variablerna

		Kön	Ålder	Tolkning	Htdiff	Exdiff	Sodiff	Akdiff	Avdiff	Sädiff
Kön	Pearson	1	0,311	0,181	-0,102	-0,027	0,159	-0,114	0,128	0,158
	Sig. (2-s)	,	0,051	0,264	0,531	0,871	0,326	0,485	0,430	0,330
Ålder	Pearson	0,311	1	0,237	0,068	0,059	0,194	-0,057	0,061	0,075
	Sig. (2-s)	0,051	,	0,140	0,677	0,718	0,230	0,729	0,707	0,648
Tolkning	Pearson	0,181	0,237	1	0,130	0,299	0,092	-0,008	0,010	0,066
	Sig. (2-s)	0,264	0,140	,	0,426	0,061	0,573	0,961	0,953	0,686
Htdiff	Pearson	-0,102	0,068	0,130	1	0,575**	0,651**	0,558**	0,346*	0,480**
	Sig. (2-s)	0,531	0,677	0,426	,	0,000	0,000	0,000	0,029	0,002
Exdiff	Pearson	-0,027	0,059	0,299	0,575**	1	0,602**	0,411**	0,312	0,416**
	Sig. (2-s)	0,871	0,718	0,061	0,000	,	0,000	0,008	0,050	0,008
Sodiff	Pearson	0,159	0,194	0,092	0,651**	0,602**	1	0,447**	0,593**	0,640**
	Sig. (2-s)	0,326	0,230	0,573	0,000	0,000	,	0,002	0,000	0,000
Akdiff	Pearson	-0,114	-0,057	-0,008	0,558**	0,411**	0,477**	1	0,263	0,502**
	Sig. (2-s)	0,485	0,729	0,961	0,000	0,008	0,002	,	0,101	0,001
Avdiff	Pearson	0,128	0,061	0,010	0,346*	0,312	0,593**	0,263	1	0,304
	Sig. (2-s)	0,430	0,707	0,953	0,029	0,050	0,000	0,101	,	0,057
Sädiff	Pearson	0,158	0,075	0,066	0,480**	0,416**	0,640**	0,502**	0,304	1
	Sig. (2-s)	0,330	0,648	0,686	0,002	0,008	0,000	0,001	0,057	,

(N=40)

* Korrelationen är signifikant på alfanivå 0,05 (2-sidig)

**Korrelationen är signifikant på alfanivå 0,01 (2-sidig)

Korrelationsanalysen visar slutligen att kön korrelerar relativt högt med ålder, detta är uppenbart med tanke på skevheten i fördelningen av kön i de olika grupperna. Vidare visar korrelationsanalysen att differens dimensionerna alla korrelerar högt med varandra med undantag för avspändhet som endast korrelerar med hedonisk ton och med social orientering.

Sammanställning av resultaten

Av redovisningen av den statistiska bearbetningen av informationen framgår det tydligt att texten som oberoende variabel haft en högst signifikant effekt på skillnaden mellan mätningen före och mätningen efter texten på alla dimensioner av MACL förutom på avspändhet. Det framgår vidare att det i inget fall går att förklara för skillnaderna i differensen för de olika dimensionerna utifrån tolkningsgruppen, men att det inte heller med säkerhet kan sägas att det inte finns något samband för differensen gällande hedonisk ton och extraversion. Vidare går det inte med säkerhet att utesluta något samband mellan tolkningen och eftermättet. Vad det gäller differensen däremot finns det inget samband mellan de olika tolkningarna och förändringen av känslotillståndet. Detta gäller för alla dimensioner utom extraversion, där nollhypotesen nätt och jämt måste förkastas. Det finns inga signifikanta skillnader mellan

några av grupperna, varken för tolkning eller för ålder på någon av dimensionerna av differensen, med undantag för ålder och aktivitet där vi har en signifikant skillnad. Slutligen framgår det att differenserna på de olika dimensionerna korrelerar högt med varandra med undantag för avspändhet, som endast korrelerar med hedonisk ton och social orientering.

DISKUSSION

Studiens svagheter är först och främst det låga n-talet, den kvalitativa klassificeringen av testpersoner i grupper utifrån hur de tolkat texten och avsaknaden av neurofysiologiska korrelat. Det hade varit intressant att kunna jämföra MACL och tolkningen med neurofysiologiska korrelat och en begränsning i studien är att den nästan helt bygger på självskattningsformulär. Även om MACL har visat sig fungera i tidigare sammanhang som ett tillförlitligt instrument för att mäta känslöstämning (Persson & Sjöberg, 1981), så ger detta test trots allt bara en sekundär indikation på att texten påverkat testpersonerna på affektnivån. Detta behöver dock inte vara någon svaghet eftersom den rapporterade känslöförändringen, som har ställts mot tolkningen av texten, ger vid handen att effekten av texten på affektnivån varit än starkare och än mera unison än den rapporterade känslöförändringen. Känslor är affekter som blivit medvetna (Nathanson, 1992). Det betyder att informationen här har gått igenom några filter på väg till medvetandet. Men upplevelsen av känslöstämningen tillhör inte en lika hög mental nivå som tolkningen av texten, där informationen alltså passerat ännu några filter. Och det är på tolkningsnivån som den största spridningen finns. Detta innebär att texten på affektnivån torde ha haft en starkare effekt i hela gruppen. Anledningen till detta är att vi då vi rapporterar om känslöstämningen, och informationen alltså har passerat några filter, redan lagt in personlig information i texten, alltså vår signifié i strukturen som signifianten ger oss. Filtren som informationen passerar är just detta, alltså att vi färgar det omedvetna och förmedvetna med vår personliga signifié. Eftersom texten haft en effekt på gruppen som helhet, och inga signifikanta skillnader mellan tolkningsgrupperna har kunnat påvisas, så ger detta en stark indikation på att en text på omedveten nivå påverkar oss alla på ett liknande sätt.

Indelningen i grupper utifrån tolkningarna är mer problematisk än avsaknaden av neurofysiologiska korrelat. Detta beror dels på att omfånget av tolkningarna skilde sig stort, från en sida till en rad, och dels på att indelningen i slutändan vilar på författarens kriterier. Här är det av vikt att klargöra att testpersonerna inte skilde sig signifikant åt vad det gällde effekterna på differensen i MACL. Detta är ingalunda en indikation på att indelningen i tolkningskategorier har misslyckats, eftersom MACL och tolkningen mäter olika saker, det vill säga olika nivåer (känslor och tankeverksamhet). Men denna problematik skulle ha kunnat undvikas om testpersonerna skrivit längre och utförligare tolkningar av texten. Vad det gäller det låga n-talet så hade ett större n-tal givetvis varit att föredra, men i denna studie fanns inte utrymme

för detta och tack vare normalfördelningen på de olika MACL dimensionerna är testresultaten tillförlitliga trots det låga n-talet.

Hypotesen kunde alltså bekräftas genom studien. Det finns alltså, trots att texten visade sig vara ett kraftfullt redskap i att påverka känslöstämningen och trots att den tolkades så olika, ingen statistiskt skillnad i förändringen av känsloläget mellan de olika grupperna. Det spelar alltså ingen roll hur man tolkar texten för den känslomässiga upplevelsen av den. Det kan sålunda konstateras att affektsmitta sker genom det skrivna språket, eftersom vi på mer basala nivåer verkar påverkas på samma sätt av en text oberoende av tolkningen. Det faktum att reaktionen på texten inte skiljer sig som en funktion av tolkningen av texten, innebär en ny utmaning: hur ska detta tolkas?

Texten visade sig alltså påverka hela gruppen mycket i deras rapporterade känslöstämning. Här tjänar avspändheten som en kontroll variabel för de andra eftersom texten rimligtvis inte borde påverka testpersonernas rapporterade känsla av avspänning. Detta är tydligt även med tanke på att dimensionen avspändhet korrelerar dåligt med de andra differenserna. Aktivitetsdimensionen korrelerar dock, mot förväntan, högt med de flesta andra dimensionerna, detta kan förklaras genom att testpersonerna var trötta och ville ge sig av, denna hypotes får dessutom stöd av det faktum att åldern spelar en stor betydelse för rapporteringen på denna dimension. Gruppen påverkades i dess helhet av texten och inga signifikanta skillnader i känslöförändringen kunde påvisas mellan tolkningsgrupperna trots de radikalt olika tolkningarna av texten. Detta bekräftar hypotesen och det faktum att det var känslor och inte neurofysiologiska korrelat som mättes tyder på att reaktionerna var än mer unisona på affektnivån. Det tycks alltså som om den litterära texten är affektbärande och att den verkar ge upphov till en snarlik omedveten reaktion i olika subjekt. Det verkar alltså som att vi på en omedveten nivå påverkas på samma sätt av ett specifikt stimuli. Detta motsäger Hollands tanke om att det inte skulle finnas något objektiva stimuli (Holland, 1975). Istället verkar det som ju längre ner i medvetandet vi kommer desto objektivare och mer snarlik är vår uppfattning. På en omedveten nivå upplever vi kanske alla samma sak då vi utsätts för samma stimuli. Men ju längre upp i medvetandet vi processar informationen desto subjektivare blir den, vi lägger sålunda in vår signifié i signifianten som ett stimuli presenterar. Detta får som nämnts tidigare implikationer för all psykoanalytisk litteraturkritik. Tecknet, i det här fallet texten, tycks påverka två separata system. Detta styrks av den neuropsykologiska forskningen som ger vid handen att den vänstra hjärnhalvan bearbetar detaljerna medan den högra

hjärnhalvan bearbetar helheten. Signifién och signifianten kan alltså sägas tala till olika sidor av hjärnan. Språket är affektbärande i sig, vilket kommer sig av att affekterna är kopplade till det imaginära och signifianten. Detta verkar innebära att det är nödvändigt att omvärdera vad överföring är. Den gängse uppfattningen av överföring som gäller relationen mellan analysand och terapeut verkar inte tillfredsställande, snarare verkar det som om överföringen mera liknar det som Freud menade med överföring i *Drömtydning* (1900/1996). All seriös tolkning måste utgå från överföringen eftersom den i annat fall endast tolkar signifién. Som Lacan (1966/2002) uttryckte det så är det endast korrelationen mellan signifiant och signifié som ger en generell modell för all betydelse tolkning, och detta menar gäller både för terapi och litteratur.

Läsaren tar den Andres plats, och lånar sig åt författaren som terapeuten lånar sig åt analysanden. Om vi lyckas hejda vårt omedelbara meningssträvande, då vi lägger in vår signifié i texten, så kan vi bli varse konkordansen och divergensen mellan formen (signifiant) och innehållet (signifié). Det är när mening uppstår där ingen mening tidigare fanns som överföringen sker. För att detta ska kunna ske i läsningen, och detta gäller även för den terapeutiska relationen, är det nödvändigt att läsaren (terapeuten) fullständigt lånar sig åt texten. Först då kan överföringen mellan signifié och signifiant bli möjlig, om texten istället läses utifrån en förutfattad mening, eller utifrån den egna signifié sker ingen överföring. Överföringen sker då vi tar den Andres plats och inifrån upplever spänningarna mellan signifié och signifiant. Vi har lättare att göra det som utomstående eftersom vi inte delar subjektets baning (*Bannung*). Kanske är överföringen en konsekvens av människans meningsskapande och hennes förmåga att leta efter enhet. I överföringen sker för en kort stund enhet mellan signifié och signifiant, de två strukturerna konvergerar, metaforen sker.

För subjektet blir det svårt att se hur signifiantstrukturen upprepas i alla möjliga sammanhang, bara genom det talade språket och inträdandet i dialogen med sig själv är detta möjligt (Felman, 1987). I läsningen träder vi sålunda in i en dialog med texten och vi tar inte bara författarens plats utan boken tar även vår plats. Vi kan genom boken ta ett steg bort från oss själva, och på så vis få syn på oss själva, men detta kan uppnås först då vi gått in i en genuin relation med boken och frigjort oss från våra invanda föreställningar. Det betyder paradoxalt nog att läsaren som öppnar sig för boken genom en bra bok alltid leds lite närmare sig själv, men att ingen bok någonsin leder läsaren ända fram. Det går aldrig att bli helt medveten om spelet mellan signifié och signifiant, eftersom psykoanalysen har den hermeneutiska

egenskapen att vända sig mot sig själv och börja om på nytt så fort den är klar. Så fort helheten har blivit uppenbarad återvänder den mot delarna och ser dem i nytt ljus vilket återigen ger helheten ett nytt ansikte.

Lacan tar oss tillbaka till psykoanalysens explorativa aspekt, det innebär att vi inte längre kan se den psykoanalytiska teorin som ett elfenbenstorn där vi kan sitta trygga, tvärtom så är det här som arbetet börjar. Utifrån Lacans teori är psykoanalysen ingen doktrin den är en hermeneutisk metod att förstå världen med. Här är det av vikt att poängtera psykologins dubbla rötter, dels så härrör psykologin från den fenomenologiska traditionen som försöker förklara vår upplevelse av världen inifrån själva upplevelsen, och dels så stammar psykologin från neurofysiologin som söker förklara vårt psyke utifrån neurofysiologiska strukturer. Psykologin är alltså en vetenskap som befinner sig på gränsen mellan det inre och det yttre, ja faktiskt en vetenskap som sysslar just med denna gräns.

Men psykoanalysen är som vi sett framförallt en hermeneutisk disciplin. Utifrån ett fenomenologiskt perspektiv kan man säga att signifién talar till vårt medvetna och signifianten till vårt förmedvetna. Subjektet är själva relationen mellan dessa system, den relationen som är en funktion av våra erfarenheter under de första levnadsåren och framförallt under den primära narcissismen då vi börjar ta form som subjekt. Subjektet konstitueras här mellan det imaginära (signifianten, affekterna) och det symboliska (signifién, språket) och själva relationen mellan de båda systemen, baningen, utgör subjektet. Denna relation som är strukturerad som ett språk är det omedvetna (Lacan, 1966/2002). Banningen är det sätt som vi strukturerar signifién i relationen till signifianten, den tendensen vi har att återupprepa en liknande struktur oberoende av innehållet. Vi kan se denna tendens i många författare som till exempel Hemingway, Kafka och Faulkner. Det verkar inte spela någon roll vad de förutsätter sig att skriva om, de skriver ändå alltid samma historia. Överföringen är just det tillfälle i vilket läsaren eller terapeuten får syn på denna baning, det vill säga upplevelsen av hur meningen traderas från signifianten till signifién. Från början sker detta inte medvetet men processen kan lyftas upp till medvetandet tack vare att läsaren eller terapeuten lånar sig åt texten respektive analysanden och sålunda kan uppleva signifiantens spel utan att vara formad som texten (författaren) eller analysanden av detta spel. Denna relation kan sedan speglas tillbaka så att texten eller analysanden blir medveten om sitt eget omedvetna. Överföringen är en transcendental upplevelse där det andra subjektet blir synligt. Överföringen ger därför en grund till något som kan liknas vid en objektiv tolkning av texten eftersom överföringen

endast upplevs då mening uppstår där det tidigare inte fanns någon mening, alltså där textens signifié konvergerar med dess signifiant. Detta är endast möjligt om genom att man tar den Andres position, genom att låna sig åt texten och inte tvärtom ta den till sig texten till låns.

I denna uppsats har det främst varit läsarens sida av överföringen som varit i fokus. Den andra sidan av överföringen är författaren, och frågan som återstår att besvaras är: varför skriver författaren? Denna fråga ska inte besvaras men det verkar passande att avsluta med några tankar om författaren. Coen (1994) utgår från att författaren skriver för att övervinna sina läsare. I ljuset av resonemanget ovan är det rimligare att anta att författaren skriver för att övervinna sig själv. Troligtvis förhåller det sig kanske så att författare har olika motiv till att skriva, men det är slående hur många av dem som anses som de största författarna ständigt verkar skriva samma historia. Vi har redan nämnt några men listan kan fortsättas med namn som Fjodor Dostojevskij, Gabriel García Márquez, Julio Cortázar, Carlos Fuentes, Mario Vargas Llosa, John Dos Passos, Eyvind Johnson, Hjalmar Söderberg och Albert Camus. Detta är bara några exempel men listan kan göras mycket lång. Detta ska inte uppfattas som om alla dessa författare skriver en och samma historia utan att varje författare tvärtom skriver just sin historia gång på gång. Är det kanske så att de stora författarna är de som har hittat fram till sitt stora ämne, det ämne som provocerar dem och tvingar dem att skriva på nytt och på nytt. Den argentinske författaren och filosofen Ernesto Sabato (1970) är av den uppfattningen. Vad det gäller Coens tankar om att författaren skriver för att övervinna läsaren tycks detta åtminstone motbevisas helt vad det gäller Kafka, som inte försökte publicera några av sina romaner under sin livstid (Kafka, 1996). Även om Coen riktar sitt intresse främst mot författaren så belyser han även just hur själva läsningen går till. Han menar att den duktiga psykoanalytikern och kritikern är kapabel att först bäras med och ta hjälp av sina emotionella reaktioner för att sedan kunna undersöka dessa mindre passionerat, genom att ta ett steg tillbaka. Det är ett annat sätt att formulera tanken om överföringen. Vidare så uppmärksammar Coen även att psykoanalytiker skrivit förvånansvärt lite om skrivandets och läsandets psykologi. Coen (1994) menar att psykoanalytisk litteraturkritik ska syssla med triangeln mellan författaren, texten och läsaren. Han passar samtidigt på att kritisera Felman och Kristeva genom att påpeka att vi inget tjänar på att koppla textens strukturer till det omedvetna om denna koppling inte är metodologisk. Förhoppningen är att denna uppsats åtminstone ska kunna bidra med en grund till denna metodologiska koppling.

Det skulle vara intressant att upprepa en liknande studie med samma upplägg fast med mätning även av de neurofysiologiska korrelaten. För att detta ska kunna göras på ett tillfredsställande sätt krävs dock betydligt mer tid än vad som getts utrymme för i denna uppsats. Dessutom så skulle det vara intressant att veta var någonstans i texten försökspersonen befinner sig då man jämför med de neurofysiologiska korrelaten. Då skulle det gå att se om testpersoner, oberoende av tolkningarna, uppvisade samma neurofysiologiska reaktioner på samma ställen i texten. För att få testpersoner att ställa upp på en dylik studie och bibehålla motivationen skulle det krävas någon form av kompensation, vilket inte heller har varit möjligt i denna studie. En framtida studie skulle sålunda kunna likna den ursprungliga, eventuellt med fler testpersoner, samt utförligare tolkningar av texten. Eventuellt skulle man även kunna följa ögonrörelserna för att veta var testpersonen befinner sig i texten, detta skulle sedan kunna jämföras med förändringarna av de neurofysiologiska korrelaten.

Framtida studier bör syfta till att fördjupa förståelsen av överföringens mekanik, dels genom retoriken och de stilistiska figurerna, och dels genom kunskap från det neuropsykologiska fältet. Överföringsbegreppet är inte längre något magiskt och mystiskt som ska undvika att teoretiseras, tvärtom är överföringen det centrala begrepp som kan tjäna som kittet i en psykoanalytisk teori som drar nytta av vetenskapens upptäckter.

REFERENSER

- Argus-Zivaljic V., & Svensson R. (1989). *Affektsmitta*. Lund: Lunds Universitet.
- Banich, M. T. (1997). *Neuropsychology. The Neural Bases of Mental Function*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Berman E. (2003). Reader and story, viewer and film: On transference and interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*, 84, 119-129.
- Bonaparte, M. (1949). *The Life and Works of Edgar Allan Poe, a Psycho-Analytic Interpretation*. New York: Humanities Press.
- Coen, S. J. (1994). *Between author and reader: a psychoanalytic approach to writing and reading*. New York: Columbia University Press.
- Ekman, P. (1972). *Emotions in the human face: guidelines for research and an integration of findings*. New York: Pergamon.
- Ekman, P., & Friesen, W. (1978). *The Facial Action Coding System*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Ellman, M. (1994). *Psychoanalytic literary criticism*. Singapore: Longman.
- Erikson, E. H. (1969). *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Faulkner, W. (1990). *En ros åt Emily och andra noveller*. Stockholm: Carlson.
- Felman, S. (1978). Turning the Screw of Interpretation. *Literature and Psychoanalysis: The Question of Reading: Otherwise*, Yale French Studies, 55/56. Valencia: Artes Gráficas Soler.
- Felman, S. (1987). *Jacques Lacan and the adventures of insight*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Freud, A. (1936/1994). *Jaget och dess försvarsmekanismer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1900/1996). Drömtydning. *Samlade Skrifter II*. Borås: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1907/1985). Delusions and Dreams in Jensen's Gradiva. *Art and Literature*. Suffolk: Penguin Books.
- Freud, S. (1910/1985). Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood. *Art and Literature*. Suffolk: Penguin Books.
- Freud, S. (1910/2002). Den psykoanalytiska teorins framtidsutsikter. *Samlade Skrifter VIII*. Falköping: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1914/2002). De behandlingstekniska skrifterna. *Samlade Skrifter VIII*. Falköping: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1917/1996). Föreläsningar i Wien 1915-1917. *Samlade Skrifter I*. Borås: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1920/2003). Bortom lustprincipen. *Samlade skrifter IX*. Falköping: Natur och Kultur.
- Holland, N. N. (1968). *The Dynamics of Literary Response*. New York: Columbia University Press.
- Holland, N. N. (1975). *5 Readers Reading*. South Braintree: Yale University Press.
- Igra, L. (2002). *Objektrelationer och psykoterapi*. Falköping: Natur och Kultur.
- Iser, W. (1980). *The Act of Reading*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Joyce, J. (1939/1999). *Finnegans Wake*. New York: Penguin Books.
- Kafka, F. (1915/1996). The Metamorphosis. *The Metamorphosis and Other Stories*. New York: Dover Publications.
- Kafka, F. (1926/2001). *Slottet*. Danmark: Wahlström & Widstrand.
- Kafka, F. (1925/2001). *Processen*. Trondheim: Wahlström & Widstrand.
- Kittang, A. (1997). *En introduktion till den moderna litteraturteorin*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press.

- Kohut, H. (1957/1978). Death in Venice by Thomas Mann: A Story About the Disintegration of Artistic Sublimation. Paul H. Ornstein (red.) *The Search for the Self. Selected Writings of Heinz Kohut: 1950-1978, 1*, 100-106. New York: International Universities Press.
- Kris, E. (1952). *Psychoanalytic Explorations in Art*. New York: International University Press.
- Kristeva, J. (1975/1986). Från en identitet till en annan. Nylander, L. (red.). *Litteratur och psykoanalys*. Falköping: Nordstedts.
- Kristeva, J. (1984). *Revolution in Poetic Language*. New York: Columbia University Press.
- Kristeva, J. (1990). *Stabat Mater. Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström*. Köping: Natur och kultur.
- Kreitler, S. (2002). The psychosemantic approach to alexitimia. *Personality and individual Differences, 33*, 393-407.
- Lacan, J. (1966/2002). *Écrits: a selection*. Cornwall: Routledge.
- Lacan, J. (1986/2000). *Psykoanalysens etik Seminarium 7, 1959-1960*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lacan, J. (1991/2003). *La Transferecia [Överföringen] Seminarium 8, 1960-1961*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1973/2001). *Los Cuatro Conceptos Fundamentales del Psicoanálisis [Psykoanalysens fyra grundbegrepp] Seminarium 11, 1964*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1975/2001). *Aun [Fortfarande/Encore] Seminarium 20, 1972-1973*. Buenos Aires: Paidós.
- Lesser, S. O. (1960). *Fiction and the Unconscious*. New York: Owen.
- Linnell, B. (red.) (2002). *Litteraturhandboken*. Norge: Forum.
- Lübcke, P. (red.) (1997). *Filosoflexikonet*. Borås: Forum.
- Mauron, C. (1963a). *Introduction to the Psychoanalysis of Mallarmé (1963a)*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mauron, C. (1963b). *Des métaphores obsédantes au mythe personnel: Introduction à la psychocritique*. Paris: Librairie José Corti.
- Mauron, C. (1998). *Psicocrítica del género cómico*. Madrid: Arco/Libros.
- McWilliams, N. (2001). *Psykoanalytisk diagnostik*. Finland: Wahlström & Widstrand.
- Modell, A. (1990). *Other times, other realities*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Monsen, J. (1991). *Klinisk psykologi*. Stockholm: Runa Förlag.
- Nathanson, D. L. (1992). *Shame and pride. Affect, sex, and the birth of the self*. New York: Norton & Company.
- Norman, J. & Ylander, F. (red.) (1999). *Motöverföring, om omedveten kommunikation*. Falun: Natur och kultur.
- Nylander, L. (red.) (1986). *Litteratur och psykoanalys*. Falköping: Nordstedts.
- Ozolins, A. R. (1989). *Defence patterns and non-communicative body movements: an experimental study with the defence mechanism test*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Rank, O. (1932/1989). *Art and Artist*. New York: Norton.
- Reeder, J. (1992). *Tala-Lyssna: en essä om den specifika skillnaden i Jacques Lacans psykoanalys*. Stehag: Symposion.
- Ricoeur, P. (1988). *Time and narrative 3*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rulfo, J. (1984). *Du kommer väl ihåg Urbano Gómez?* Stockholm: Nordan.
- Persson L-O., & Sjöberg, L. (1981). Mood and body feelings. *Göteborg Psychological Reports, 7*, 11.
- Sábato, E. (1970). El escritor y sus fantasmas [Författaren och hans spöken]. *Obras Ensayos*. Buenos Aires: Editorial Losada.

- Sachs, H. (1951). *The Creative Unconscious*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Saussure, F. (1916/1970). *Kurs i allmän lingvistik*. Budapest: Bo Cavefors Bokförlag.
- Sigrell, B. (2001). *Psykoanalytiskt orienterad psykoterapi*. Falköping: Natur och Kultur.
- Sjöberg, L., Svensson, E., & Persson, L-O. (1979). The measurement of mood. *Scandinavian Journal of Psychology*, 20, 1-18.
- Sohlberg, S., & Jansson, B. (2002). Unconscious Response to "Mommy and I are one": does gender matter? *The psychodynamics of gender and gender role*. Washington: American Psychological Association.
- Sonnby-Borgström, M. (2002). *Between Ourselves*. Lund: Lunds Universitet.
- Winnicott, D. W. (1993). *Den skapande impulsen*. Psykoanalytiska skrifter i urval av Arne Jernstedt. Stockholm: Natur och Kultur.

Pennebaker, J. W. www.psy.utexas.edu/pennebaker, 2005

Du kommer väl ihåg Urbano Gómez?

Du kommer väl ihåg Urbano Gómez, han som var son till don Urbano och sonson till Dimas, gubben som ledde kören och som dog just när han läste upp ”Den fallna ängelns klagan” den gången då influensan gick? Det var längesen, kanske femton år sen, men du kommer väl ihåg honom? Du minns väl att vi kallade honom Farfar därför att hans andre son, Fidencio Gómez, hade två döttrar. De var mycket levnadsglada. Den ena var mörk och kortvuxen och kallades Den uppknäppta och den andra var jättelång och hade blå ögon, och om henne sas det att hon inte ens var dotter till Fidencio, och behöver du någon mer ledtråd så led hon av hicka. Du kommer väl ihåg kalabaliken hon ställde till med den där gången i kyrkan när hon fick ett så våldsamt hickanfall just när prästen välsignade nattvardsbrödet att det verkade som om hon skrattade och grät på samma gång, och de ledde ut henne och gav henne sockervatten så att hon lugnade ner sig? Hon gifte sig sen med Lucio Chico, ägaren till den där baren som tidigare tillhörde Librado. Den ligger en bit uppåt floden, alldeles vid Teódulos’ oljekvarn.

Du kommer väl ihåg att hans mor kallades Äggplantan därför att hon jämt och ständigt hade ihop det med olika karlar och fick en unge med varje ny karl? Det sägs att hon fick lite pengar varje gång, men dem gjorde hon av med vid begravningarna. Alla hennes barn dog nämligen när de var nyfödda, och hon såg alltid till att det sjöngs mässor över dem när hon bar dem till den sista vilan och att goskörer sjöng ”Hosianna” och ”Guds härlighet” och den där sången som går så här: ”Här sänder jag dig o Gud, en ny liten ängel...” Hon blev bara fattigare och fattigare, och det hängde ihop med att varje begravning blev fruktansvärt dyr därför att hon alltid bjöd dem som var inbjudna till likvakan på brännvin. Bara två av hennes barn, Urbano och Natalia, klarade sig. De föddes i stor fattigdom och hon fick inte se dem växa upp, för hon dog vid sin sista nedkomst, och då var hon redan till åren, uppemot femtio.

Du måste veta vem det var för hon var alltid så fruktansvärt grälsjuk och råkade alltid i luven på torgkärningarna. När de försökte ta för mycket betalt av henne för tomaterna började hon gorma och skrika om att hon hade blivit bestulen. Några år senare, när hon var helt utfattig kunde man se henne gå omkring borta vid sophögarna och samla ihop lökstjälkar och kokta bönor. Hon plockade också upp en eller annan sockerrörbit, och hon brukade säga att det var för att hennes barn skulle få något sött i sig. Hon hade två barn, som sagt var, och de

var de enda som klarade sig. Efter ett tag såg man inte till henne mer.

Den där Urbano Gómez var ungefär i vår ålder, kanske några månader äldre, och han var mycket bra på att spela till sig pengar och på att lura folk. Du kommer väl ihåg att han gick runt och sålde nejlikor och att vi köpte av honom fastän det hade varit den enklaste sak i världen att själv gå och plocka några uppe på berget? Han sålde också gröna mangofrukt till oss som han hade knyckt från mangoträdet på skolgården och apelsiner med chili som han köpte vid skolgrinden för två centavos* och sedan sålde till oss för fem. Han frånglade ut allt han hade i fickorna: glaskulor, snurror och harskramlor och till och med gröna skalbaggar, sådana där som man knyter en tråd om benet på och sedan binder fast så att de inte ska kunna flyga så långt. Han sålde till alla. Det kommer du väl ihåg?

Han var svåger till Nachito Rivero, han som miste förståndet när han hade varit gift bara i några dagar. Då blev Ines, hans fru, tvungen att sätta upp ett saftstånd i skjulet vid landsvägen för att kunna försörja sig, medan Nachito tillbringade sin tid med att spela mandolin, och det gjorde han falskt som bara den. Mandolinen fick han låna i don Refugios frisersalong.

Och vi brukade följa med Urbano för att få träffa hans syster och dricka ananassaft, men vi blev jämt skuldsatta för vi betalade aldrig eftersom vi aldrig hade några pengar. Sedan blev han utan vänner därför att vi jämt tog en omväg när vi fick syn på honom för att han inte skulle kräva oss på pengar.

Det var kanske därför han blev en dålig människa, eller också var han det från födseln.

Han blev relegerad från skolan strax innan han började i femte klass därför att han blev ertappad tillsammans med sin kusin Den uppknäppta när de lekte man och hustru i en tom bassäng bakom toaletterna. Han leddes ut i öronen genom den stora porten. För att han skulle förödmjukas tvingades han gå mellan två rader av pojkar och flickor som stod uppställda där och skrattade ut honom. Men han gick förbi dem med ansiktet lyftat, och han gjorde en hotfull gest med handen åt dem alla, som om han ville säga: ”Det här ska ni få sota för.”

Och sedan kom hon. Det ryckte i hennes mungipor och hon stirrade rakt ner i stengolvet och brast i gråt när hon hade kommit fram till dörren; en gäll gråt som hördes hela eftermiddagen och lät som en prärievargs ylande.

Du måste ha mycket dåligt minne om du inte kommer ihåg det.

Det sägs att hans farbror, Fidencio, han som ägde kvarnen, gav honom ett sådant kok stryk att han nästan blev invalid. Efter det gav sig Urbano i vredesmod av från byn.

Hur som helst såg vi honom inte mer förrän han återvände hit och då hade han blivit polis. Han brukade alltid hålla till på torget mitt i byn och där satt han på en bänk med geväret mellan benen och tittade hatiskt på alla. Han talade inte med någon. Han hälsade inte på någon. Om någon tittade på honom låtsades han som om han inte märkte det. Det var precis som om han inte kände folket i byn.

Det var då han dödade sin svåger, han med mandolinen. Nachito hade fått för sig att han skulle gå och spela en serenad för honom på kvällen strax efter klockan åtta när klockringningen för själarna i skärselden fortfarande pågick. Då hördes plötsligt skrik och människorna som var inne i kyrkan och bad sina böner sprang ut och fick se Nachito liggande på marken. Han låg där och sparkade och försökte försvara sig med mandolinen medan

Urbano, rasande som en galen hund, gav honom det ena slaget efter det andra med mauserkolven utan att bry sig om vad folk ropade till honom. Detta pågick ända tills en karl som inte ens var härifrån byn klev fram ur folkhopen och tog ifrån honom geväret och slog till honom i ryggen med det så att han föll ner på en parksoffa, och där blev han liggande.

Där lät de honom tillbringa natten. När dagen grydde gick han sin väg. Det sägs att han dessförinnan hade varit hos prästen och att han till och med hade bett om dennes välsignelse, men att prästen hade vägrat att ge honom den.

De arresterade honom ute på vägen. Han gick och haltade, och när han satte sig ner för att vila hann de upp honom. Han gjorde inget motstånd. Det sägs att han själv lade snaran om halsen och att han till och med valde ut det träd som han ville bli hängd i.

Honom kommer du väl ihåg? Vi var ju skolkamrater och du kände honom ju lika bra som jag.

* Det går 100 centavos på 1 peso.

(Obs. texten som fp fick läsa hade en betydligt mer läsbar utformning.)

De olika tolkningarna av texten

Ingen

”Texten var ganska dålig och väldigt tråkig. Hände inte mycket positivt för personerna. Man märkte på textens innehåll att den skulle få en att bli upprörd och känslösam.”

”Texten var näst intill helt obegriplig, mest p g a att den för mig saknade sammanhang; som tagen ur vad som helst. Den var inte svår att läsa, men svår att ta till sig.”

”Texten innehåller en massa information som var svår att följa i början. Men man började förstå lite av den i slutet.”

”Förstår vad texten och testet ska gå ut på, men jag var nog ej en bra försöksperson då jag blev påverkad andra saker som trött efter lektionen & stressad för hinna med taget. Men...”

”Jag tyckte texten var allvarsam och ledsam. Den var inte vidare bra och inte så känslösam; man greps inte som läsare. Det känns hemskt att människor är så handfallna att man inte ingriper när det sker hemska saker. Summa summarum: världen är ett orättvist ställe och jag ska egentligen vara väldigt lycklig för att jag har och har haft det så bra, hela mitt liv!”

”Texten var mycket förvirrande och stökig, hoppade fram och tillbaka mellan flera personer och händelser och var därför svår att följa med i. Man blev därför stressad av att läsa den, det kändes som om någon hade väldigt att berätta allt den visste om personens liv och omgivning.”

”Tyckte inte nämnvärt om texten. Osammanhängande i början, vem var det egentligen ”vi” kallade farfar? Jag får det till Urbano, men ”vi” är väl i samma ålder? Skriver som om talspråk, men håller inte riktigt stilen.”

Beskrivande

”Texten verkar få mig att tänka efter, att minnas något som hänt för länge sedan. Genom berättartekniken vill författaren få mig engagerad i det han skriver. En mening på sidan 117 var lustig. Hette kusinen ’den uppknäppta’?”

”Kompakt text med många historier och ganska komplicerad att komma ihåg. Många namn och inte så mycket tid att tänka på.”

Jag upplevde texten som intensiv och berättades på ett bra sätt tack vare att de målat med orden. Många olika händelseförlopp, men texten var absolut inte ostrukturerad. Tvärtom – väl genomtänkt.”

”Texten handlade om två personer som pratade om en man och hans dotters tragiska öden i en landsort för 100 år sedan.”

”Värsta deppiga historian... Fast ändå bra.”

”Bra berättad text, nära läsaren. Sorglig, men intressant. Jag blir oftast glad av litteratur, oavsett om den är dyster, lättsam eller seriös, så länge som den berör mig.”

”Texten handlar om Urbanos liv, men man beskriver mer alla andra som fanns i hans omgivning än honom själv. Texten är stressande och för mycket info gör att det enda man kommer ihåg i slutet är att han hade en svår barndom, dödade en man när han blev stor och blev hängd.”

”Skvaller om en man som mördat sin farbror och blivit hängd. Om mammans uppväxt, familj o s v ur subjektiv synvinkel.”

”Även om saker berättas fort i den här texten, så skapas ändå bilder av det som berättas. Det känns som om det hela utspelar sig i Latinamerika, vilket land känns svårt att avgöra, men det känns inte som Peru, Bolivia eller Chile. Det känns som om det utspelar sig någon gång under mitten av 1900-talet.”

”En text som behandlar två olika människors öden. Ödesmättat och folkligt tema.”

”En text om miserabla livsöden. En realistisk text, i den typ av kontext den utspelas i, i ett antagligen fattigt samhälle, där livet är hårt och det är tufft att överleva. Ingen glad eller lycklig text.”

Påverkad

”Texten är väldigt deprimerande & inger verkligen inget hopp eller optimism. Man kan nästan känna hur ens sinnesstämning förändras under tiden man läser.”

”Det var en sorglig historia. Inte särskilt uppiggande precis! Jag blev lite illa till mods av att läsa den. Det var ganska många personer som var med i historian så jag fick koncentrera mig en del, för att hålla reda på vem som var vem.”

”Texten gjorde mig mer illa till mods, men fick mig att vakna till. Jag känner mig mer rastlös och vill ge mig iväg så snabbt som möjligt.”

”En text där läsaren dras med i berättarens entusiastiska släktkedja för att sedan avslutningsvis få sig en smäll av den stackars Urbanos öde. Visserligen annonseras att hans öde kanske inte ska bli så lätt men just den

fröjdiga och osentimentala berättartonen motverkar detta en aning och gör läsaren mindre beredd på slutet. Trots detta påverkades jag som läsare mer av slutet än den käck tonen i berättelsen.”

”Den kändes lite krystad i början på formen, men det fick ju verkligen sin motivering i slutet. Den var hemsk men fin på något sätt. Vad är ett bra liv? Vad är ett dåligt liv?”

”Jag upplevde texten som lite sorgsen, men väldigt intressant. Det var en text som var lätt att förstå och en text man kommer ihåg lätt. När jag började läsa den så var man själv där han/ berättaren var.”

”En hemsk text om ett tragiskt livsöde skriven och behandlad som en vanlig ofta förekommande händelse, intressant.”

”Första tanken var att det var en skön stämning över texten. Någon som sitter och berättar om en människa, och hela tiden kommer in på sidospår människoöden. Sen insåg jag att den var rätt rörig, att man inte hela tiden fattade vem som var vem. Nästa tanke var att den var tragisk. Han, Urbano, var tragisk, och de flesta människor längs vägen var tragiska. Och jag fattar nog vart du vill komma, för jag märker att min egen sinnesstämning förändrades, även om det var svårt att så här i efterhand att kryssa sinnesstämning i plus och minus.”

”Rörligt, svårt att hålla reda på alla personerna. Sorglig text, ända från början förstår man att något dåligt/sorgligt ska hända (med tanke på hans bakgrund).”

”Texten är fylld av livsöden av pessimistisk karaktär. Det kanske låter konstigt men personligen blir jag glad av denna text. Jag jämför med mitt eget liv och känner då att allt egentligen är bra. De problem jag har och har upplevt är triviala i jämförelse med de i texten.”

”Texten var lätt att läsa och hade en annorlunda ’röd tråd’. Den verkade få mig att känna mig lite sorgsen eller nåt sånt. Först verkade det kanske mer som en rolig text som skulle handla om något kul, som sedan bara blev värre och värre och utmynnade i att vara väldigt tragisk. Kände mig nog mer nedstämd efter jag läst den. Även om det var en kort text, så innehöll den mycket känslor.”

”Jag upplevde texten som något rörig. Den gav ett intryck av hopplöshet; en ”olycklig” uppväxt kan få vem som helst att bli en olycklig människa. När man väl kommit in på ”fel väg” kan det vara svårt att bryta det mönstret. Man bestämmer inte alltid själv hur ens liv utvecklas.”

”Texten handlar om Urbano Gómez. Berättaren vill att läsaren ska komma ihåg honom, vem han var och vad han gjorde. Hans liv var svårt och historien är tung och ledsam.”

”Jag drabbas av tanken att man har så lite fri vilja i många sammanhang. Att man vet så lite om det som rör sig i andra människors liv och inre. Det lättaste är såklart att utgå från de normer och referensramar man har och döma människor därefter. Annars tror jag rädslan är stor att man själv känner sig galen/annorlunda. Helst vill man väl att saker och ting är logiska och att det finns förklaringar till allt. Samtidigt kom jag att tänka på den politiska situationen i Latinamerika. Och livet där rent generellt. Något som till skillnad från ovanstående fick mig att intressera mig mer. Lite svår text att få flyt i, så mycket ord.”

”Denna text ger mig en negativ bild av levnadsförhållandena. Detta är förfärligt och hemskt och allt man kan tänka sig. Det finns nästan inget positivt i det. Upprepade ”kommer du ihåg?” inger en nostalgisk känsla!!! Men man blir (nästan) upprörd/arg när man läser att folk ska behöva leva så här.”

”Svårt att ta till sig texten, känner själv hur man trycks tillbaka lite, blir lite osäker på vad som egentligen händer i texten och lite illa till mods då man läser om personernas ”öden”. Får lite klump i magen känsla som efter en Dogmafilm då synen på världen slutar pessimistiskt.”

Tilltal

”Jag tror inte jag har känt någon som har slutat som Urbano. Men jag tänker på personer som jag en gång växte upp med, kanske inte i misär, med en ’lösaktig’ eventuellt mördande mamma. Men en del av mina vänner var annorlunda från det som vi kallar standard. Texten får mig att tänka på ensamhet för att Urbano var ensam, men mer påtagligt som polis. Ville han vara ensam? Varför hatade han byborna och sin familj? Antagligen för att ingen av dem någonsin brydde sig om honom utan undvek eller bestraffade honom. Mycket ledsamt.”

”Berättelsen ”Du kommer väl ihåg Urbano Gómez?” är i grunden en ganska hemsk berättelse om ett tragiskt livsöde. På något sätt gör den mig illa till mods. Påminner om att vissa människor föds i elände och dör i elände ungefär. Och att det är nästan omöjligt att ta sig ur den onda cirkeln, Jag tror berättarens teknik att fråga läsaren direkt i du-form, för att sedan lägga till informationen och sedan fråga läsaren igen, gör att man som läsare snabbt dras in i texten och berörs av denna Urbanos öde, trots att man inte alls känner honom. På ett sätt kan man nog säga att det skapas en triangel mellan läsaren, berättaren och Urbano som gör att man känner sig lite delaktig i berättelsen. Författaren lyckas göra läsaren nyfiken genom att påstå att han/hon vet saker som han/hon faktiskt inte kan veta. En lyckad teknik och en bra text!”

”Jag har läst texten förr... Det handlar om Gómez, men denne person kan vara i princip vem som helst. Säger; ’se dig omkring’, denna person kan vara någon från din egen uppväxt eller ditt eget liv.”

”Jag fann texten ganska tragisk, och jag upplevde den som riktad enbart mot mig. Texten skulle kunna vara biografisk.”

”Texten var lätt störande. Väldigt konstig också. Det var rätt svårt att hänga med på vilka familjemedlemmar som hörde ihop, men på andra sidan var det lättare. Jag tror texten på ett ironiskt sätt

berättade om många problem i dagens samhälle, som våld, barnmisshandel, fattigdom etc. Jag tyckte den var relativt bra.”

”Det som är intressant med denna ”novellen” är att man inte vet vem han talar till. Han talar till en ”du”, men vem? Jag har läst den spanska ”Acuérdate” också, och det var mycket intressant att läsa den på svenska också. Aldrig någonsin i denna berättelse säger man att Urbano är en dålig person... Det är intressant...”